

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend.

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DE SCHRIFT EN DE MORAAAL

Er was eens, vertelt de Griekse sage, een rover onder de naam Procrustes. Hij overviel in de buurt van Athene reizigers en sleurde ze mee naar zijn huis. Daarin had hij twee bedden, een kort en een lang bed. De kleine mensen die hij gevangen genomen had, legde hij in het lange bed, om ze vervolgens zó uit te rekken dat ze de juiste maat voor dit bed hadden. Met de lange gevangenen deed hij precies het omgekeerde. Hij hakte hun benen zover af, tot ze in het korte bed pasten. De rover Procrustes heeft niet bestaan; maar iets op een procrustes-bed leggen, komt alle dogen voor. Bijvoorbeeld in het hanteren van de bijbel. Iedere christen heeft voor wat hij beweert, graag de bijbel aan zijn kont. Dat lukt vaak niet. Maar we zijn soms zo handig dat we net doen alsof. We kunnen door rekken of inkosten de tekst pasklaar maken, zodat ze precies zegt wat wij graag willen horen.

Verkeerd Schriftgebruik

In het vorige artikel kwamen we de term procrustes-bed al tegen. Ik vertelde daar dat volgens Kuitert de gereformeerden die nog een inspiratieleer aanhangen, de bijbel op zo'n bed leggen. Uit het vervolg bleek ons dat Kuitert zelf ook van wanten weet als het over 'aanpassen' van de bijbel gaat. Maar hoe te oordelen over Kuiterts kritiek aan ons eigen adres?

Kuitert geeft voorbeelden van verkeerd bijbelgebruik in vroeger Tijd. Zo is hij in de (gereformeerde) literatuur tegengekomen dat kanker een ongeneeslijke ziekte is, want er staat in de bijbel van een bepaald kwaad geschreven dat 'het zal voortwoekeren als de kanker' (2 Tim. 2,17). Bevallingen kunnen nooit zonder pijn plaatsvinden, want 'met smart zult gij kinderen baren' (Gen. 3,16). Zonde is erfzonde, want zegt een Psalm niet dat wij 'in ronde ontvangen en geboren' zijn? Tussen haakjes: Dit staat niet in de Psalm waaraan Kuitert denkt (Ps. 51), maar in Zondag 3 van de Heidelbergse Catechismus.

Vnlksverheffing, zo vervolgt Kuitert, werd door christenen nutteloos geoordeeld, want heeft Jezus zelf niet gezegd: 'De armen hebt ge altijd bij u' (Matth. 26,11)? En in een van de voordrachten voor het Eerste Christelijk Sociaal Congres (1891) valt te lezen, dat een achturige werkdag niet volgens Gods Woord kan zijn, want de

HOOFDARTIKEL

De Schrift en de moraal

J. Douma

UIT DE SCHRIFT

Barmhartig

J.J. Schreuder

KIRKLIJK LEVEN

Homofielen in de gemeente

R. ter Beek

UIT DE HISTORIE

Hoe worden gereformeerden werkelijk één? IV (slot)

H. Veldman

GFKNIPT VOOR VANDAAG

In de schuilplaats

INGEZONDEN

Zal het predikantentekort ons een zorg zijn?

G. Karssenberg

AAN DE BROEDERWEG

Enkele kanttekeningen over: 'een predikantentekort?'

C.J. Smelik

KUNST

Oud-oosterse beeldtaal en Psalm 121 II (slot)

J.M. de Jong

BOEKBESPREKING

100 jaar christelijk-sociaal denken

Moreel beraad - thuis en op school!

H. Veldman

UIT DE KERKEN

Zuidhorn vraagt materiaal

PERSSCHOUW

G.J. van Middelkoop

Schrift zegt: 'Zijn er niet twaalf uren in de dag?' (Joh. 11.9). De uitspraak van Jezus: 'Mijn Vader werkt tot nu toe, ik werk ook'. werd gebruikt om werknemers duidelijk te maken dat zij niet mochten luiëren.

Tot zover Kuitert op pag. 288v. van zijn boek. In het vorige hoofdstuk is al duidelijk geworden dat Kuitert geen hoge dunk heeft van het Schriftbewijs zoals dat in het verleden voor ethische zaken onder ons gebruikt is. Wel spijt het mij dat hij met een aantal oudbakken voorbeelden aankomt, die ik twintig jaar geleden ook al bij hem kon lezen. Het zou aardig geweest zijn wanneer hij eens geneusd had in het werk van de huidige gereformeerde ethici en dáár zijn voorbeelden vandaan had gehaald. Die gereformeerde ethici, tot wie ik mijzelf ook reken, proberen nog steeds hun betogen bijbels te funderen.

De kwaal zit dieper

Inderdaad is de bijbel heel wat keren op het procrustesbed gelegd. Afschaffing van slavernij is met een beroep op bijbelteksten bestreden. En om een recenter voorbeeld te geven: apartheid in Zuid-Afrika werd met bijbelteksten gedekt.

Iedereen is er nu wel van overtuigd dat zo iets verkeerd was. Maar misbruik van de bijbel sluit het goede gebruik nog niet uit. Daarom houden gereformeerde ethici er tot op vandaag toe aan vast, dat niet alleen voor de leer, maar ook voor het leven de bijbel geraadpleegd moet worden. Godde ethiek steunt evenzeer op de bijbel als goede dogmatiek.

Zegt Kuitert dat ook? Nee, volgens Kuitert hebben we voor de moraal de bijbel niet nodig. De christelijke geloofstraditie doet niet!, van de moraal af, zij voegt er ook niets aan toe (262). Moraal verandert zoals alle gewoonten veranderen (265). De normen en waarden, die onze samenleving beheersen, zijn vrucht van menselijke erva-

ring. Moraal is mensenwerk (270). Moraal volgt *niet* uit het geloof. Zeker, voorzover ze in het geloof ingevouwen ligt, volgt ze er uit. Maar hoe komt ze in het geloof? Doordat wij de moraal e eerst ingelegd hebben, om ze er daarna weer uit te halen (275).

Kuitert geeft van dat laatste voorbeelden. Neem het bekende onderscheid tussen ceremoniële, burgerlijke en morele geboden in de mozaïsche wetgeving. We zeggen niet van *alle* mozaïsche geboden dat ze voor vandaag nog geldig zijn. Maar hoe wist nu b.v. iemand als Calvijn wat bij 'burgerlijk' hoorde (oudtestamentisch, tijdgebonden) en wat 'moreel' (altijd geldig) was? Waarom handhaafde hij wel de doodstraf voor homoseksuelen en waarom niet meer het verbod om rente te nemen, iets wat Luther op grond van het Oude Testament nog wel voor noodzakelijk hield?

De maatstaf met behulp waarvan Calvijn onderscheid mankte tussen achterhaald en nog altijd geldig, ontleende hij volgens Kuitert, uit *de normen en waarden van zijn eigen samenleving*. Dat kan ook niet anders, zegt Kuitert. Je moet immers een maatstaf hebben om te schiften tussen bijbelteksten? Maar als je dat gaat doen, haal je die maatstaf zelf niet uit de teksten, maar ga je per definitie boven de teksten staan. En dan begin je natuurlijk niets meer met de bewering dat de bijbel zelf de normen en waarden leven. 'Ons criterium met behulp waarvan we schiften, komt 'van elders'', het komt uit onze eigen cultuur' (267v.).

De gereformeerde ethici hebben altijd in de mening verkeerd dat ze zich voor morele zaken op de bijbel moesten beroepen. Dat ze in de praktijk de plank nogal eens misloegen, heeft hen niet belet om met hun bemeep op de bijbel door te gaan. Maar nu komt Kuitert vertellen dat dáár juist het kwaad zit. De kwaal zit dieper. Het *principe* om 'bewijsplaatsen' uit de Schrift te halen, is volgens Kuitert al verkeerd (289).

Toestand en tekst

Is het waar dat we in feite altijd met een maatstaf van buiten de Schrift over Schriftteksten oordelen? Dat dit voorkomt, is niet te loochenen. Ik noemde de slavernij en de apartheid. Wie z'n slaven niet kwijt wil, vindt ook wel teksten om slavernij goed te praten. De 'normen en waarden' van de slavenbezitters leidden es dus vanzelf toe Schriftteksten op het procrustesbed te leggen. Blanken in Zuid-Afrika dachten dat apartheid de enige goede politieke oplossing was. En zo werden gereformeerde theologen ertoe gedreven voor de apartheid, die politiek onmisbaar werd geacht, bijbelteksten pasklaar te maken.

Wij moeten daarvoor allemaal op onze hoede zijn. Maar loch blijft de vraag of liet waar is, dat we onvermijdelijk altijd vanuit de normen en waarden van onze eigen samenleving naar de bijbeltekst gaan. Is het omgekeerde niet mogelijk, zodat we echt de tekst over de toestand laten spreken, en niet de toestand over de tekst laten heersen?

KERNREDACTIE
DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DR. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE.

OVERIGE REDACTIELEDEN
DR. R. IJERFF, DR. R. LUITEN, DR. C.J. DE RIJTER, PROF. DR. H. VOLDMAN, PROF. DR. K. VELING.

MEDEWERKERS
DR. J. BOERSEMA, J.M. DE JONGA, JOH. KISJES, DR. J. MESSELINK, DR. J. SMELIK.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan
De Reformatie, Postbus 24, 8280 MC Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES
IJ Geveerj Oosterbaan & Co. Cointric B.V., Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591

ABONNEMENT
f 84,75 per jaar; f 45,15 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland).
Buitenland: f 143,50 per jaar (zeepost).
Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn.

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

ADVERTENTIES:
Prijs: f 0,45 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

Bewijsplaatsen

Allereerst meen ik dat het mogelijk is ons in veel gevallen rechtstreeks op de Schrift te beroepen voor het bepalen van wat er moreel moet gebeuren. Het gebod om onze naaste lief te hebben en het verbod hem te doden, te helen of te bedriegen, kunnen evenals veel andere geboden en verboden eenvoudig met Schriftteksten gestaafd worden. Ik zou ook niet weten waarom deze teksten geen 'bewijsplaatsen' genoemd mogen worden.

Wel veronderstelt het feit dat we over *bewijsplaatsen* spreken, dat de Heilige Schrift iets bijzonders voor ons is. Wij ontvangen daarin het Woord van God, dat een lamp voor onze voet en een licht op ons pad is (Ps. 119,105). Dit heeft alles met onze wandel en daarom met onze moraal te maken.

Het is zeker waar dat doden, stelen en bedriegen ook door niet-christenen zonder bijbel afgekeurd worden: maar daarom is het beroep op de bijbel in zulke zaken nog wel belangrijk. Fijn dat anderen ook tegen doden zijn, maar ik heb er tegen omdat God ertegen is.

Zo'n uitspraak doet pijn aan Kuiterts oren, omdat ik hiermee op *autoriteit* ga leunen, iets wat volgens Dorothee Sölle en Kuitert autoriteits-gevoelige, onzelfstandige mensen kweekt (264). Het rijt zo. Omdat wij geloven dat God en geen menselijke autoriteit hier spreekt, mogen we op deze autoriteit leunen. Gehoorzaamheid aan Gods gebod kunnen we zo met echte vrijheid combineren, dat we niet bang hoeven te zijn er onzelfstandig door te worden. Er zijn meer argumenten om te stellen dat een rechtstreeks beroep op de bijbel lang niet altijd teksten op een procrustesbed legt. Ik denk aan het feit dat teksten het ons heel moeilijk kunnen maken. Ze *schikken* zich niet gemakkelijk in de 'normen en waarden' van de samenleving! Als iemand nu erop wijst dat we niet in toorn moeten leven met onze broeder (Matth. 5,22), vriendelijk moeten zijn *jegens* onze tegenpartij (5,25), geen vrouw moeten *aanzien* om haar te begeren (5,28), ja onze vijand lief moeten hebben (5,44vv.), dan betekent dit voor iemand die aan dergelijke woorden gehoor geeft, dat hij zijn eigen vlees moet kruisigen. Hij past de bijbeltekst niet aan, maar onderwerpt zich aan haar boodschap. Eerder wordt hijzelf gepijnigd door zich aan die boodschap gewonnen te geven!

Ik kan ook andere zaken noemen: Wie zijn stem verheft tegen abortus provocatus, euthanasie, geslachtsverkeer voor het huwelijk en homoseksualiteit, beleeft daarvan weinig plezier vanwege de 'normen en waarden' die in onze huidige samenleving de boventoon voeren. Wil hij spijt en haat ontlopen, dan moet hij vooral niet met bijbelse teksten over deze onderwerpen aankomen. Maar is dat eerlijk tegenover God en zijn Woord? Is het eerlijk om zich eruit te redden door bijbelteksten te laten zeggen wat 'de normen en waarden van de samenleving' graag horen?

Omdat het niet eerlijk is, moeten we dergelijke teksten dus niet op een procrustes-bed leggen. Wanneer dan manipuleren we bijbelteksten inderdaad met een maatstaf van buiten af.

Conclusie: wat Kuitert beweert, gaat lang niet altijd op. Er is ook bijbelgebruik dat niet door een maatstaf 'van buiten' beheerst wordt.

Zonder bijbel een moraal. Ook voor ons?

Maar is er ook een moraal zonder bijbel mogelijk, zoals Kuitert stelt? Zeer zeker. De christelijke ethiek heeft altijd van zo'n moraal geweten. Dat ligt ook voor de hand. Hoe zou Paulus b.v. kunnen zeggen dat (heidense) overheden de goeden belonen en de kwaden bestraffen (Rom. 13,3v.), als het 'goede' en het 'kwade' alleen maar via de bijbel te kennen waren? Moraal kan niet zonder God bestaan, maar wel zonder bijbel. Anders is niet te verklaren dat er ook in de huidige wereld goede dingen goed en slechte dingen slecht genoemd worden, door mensen die van de bijbel niets afweten of er niets mee te maken willen hebben.

Wij kunnen het met Kuitert eens zijn dat voor het bestaan van moraal God de noodzakelijke voorwaarde is; maar dat voor het *weten hebben* van moraal iemand God niet hoeft te kennen (271). Daarom kunnen christenen en niet-christenen samen in een parlement of in een regering zitten, en zijn er allerlei zaken die we gemeenschappelijk kunnen regelen. We moeten zelfs toegeven dat misstanden door ongelovigen vaak eerder en scherper aan de kaak gesteld worden dan door gelovigen.

Maar ook al heeft de christelijke ethiek dit van oude tijden af geweten, zij viel daarmee nog niet in de fout waarin Kuitert valt. Als duizend-en-een-zaken ook zonder bijbel geregeld kunnen worden, is daarmee nog niet aangetoond dat wij christenen de bijbel wel buiten de moraal kunnen houden. God geeft morele kennis aan de mensen, zodat zij met elkaar kunnen samenleven. Daarom is de wereld niet één grote chaos. Romeinen 13 getuigt ervan. Maar als wij in deze moraal alle moraal laten opgaan, vergeten we wie wij zijn: kinderen van de Vader, volgelingen van Jezus Christus, geleid door de Heilige Geest. Leef het hele Nieuwe Testament, en we worden getroffen door de naam van Jezus Christus, die talloze malen aan ons *handelen* verbanden wordt.

Dat in China een miljard mensen zonder kennis van de bijbel dragelijk (?) kunnen samenleven, is voor ons christenen nog geen reden de bijbel er buiten te laten als het over ons leven temidden van de mensen gaat. Want in ons leven moeten we weten wat goede werken zijn. Het zijn werken die de leer van God, onze Heiland, in alles tot sier strekken (Tit. 2,10). Bovendien, wat christenen tot sier strekt, is voor alle mensen goed, ook voor een miljard Chinezen. Dat men in China zonder kennis van God en zijn Woord kan samenleven, is nog geen bewijs dat het zo dan ook goed is. Vrees God en onderhoud zijn geboden, is een gebod voor alle mensen.

Moraal maakt niet zalig, we worden er niet door gered, zegt Kuitert (278). Dat is waar, maar daarom kan het christelijk geloof nog niet zonder christelijke wandel onder de mensen. Dat geldt vandaag nog net zo goed voor ons als voor de mensen in de eerste christelijke kerken.

Kuitert stopt christenen met bepaalde eigenaardigheden (b.v. de eigenaardigheid dat ze tegen abortus en euthanasie zijn) graag in een groep, en noemt hun moraal dan *groeps*moraal. Hij waarschuwt ertegen om zo'n groeps-moraal uit te geven voor de algemeen christelijke moraal, 'of nog erger: voor de wil van God' (276). Maar we moeten ons door Kuitert niet in een hokje laten duwen. Wanneer we ons in de lijn van de kerk van alle tijden weten.

Als we van harte menen dat we in bepaalde zaken de wil van God nakomen, zitten we niet in een 'groep' met christelijke eigenaardigheden waarin Kuitert bepaalde christenen graag onderbrengt. Ook in de twintigste eeuw is het nog mogelijk aan te haken bij het handelen van profeten, apostelen, martelaars, kerkvaders, middeleeuwen en reformatoren.

Rij de ene kerk hoort ook één levensstijl. Als het waar zou zijn dat Paulus van onze leefregels geen brood zou lusten, zoals Kuitert beweert (155), pleit dat niet voor ons. Natuurlijk leefde Paulus in een andere tijd dan wij. Maar het christelijk leven van alle eeuwen vraagt om dezelfde bijbelse kenmerken: liefde, matigheid, zelfverloochening, etc. Als onze leefregels daarvan weinig meer laten merken, kan ik mij voorstellen dat Paulus daarvan geen brood zou lusten.

Er blijven vragen over

Het gebruik van de bijbel voor onze moraal is onmisbaar, maar daarom lang niet altijd even gemakkelijk. Veel fouten zijn er gemaakt, en dat zal wel zo blijven. Ook al omdat de bijbel geen naslagwerk is en ons pakkende oplossingen biedt. Wij moeten zelf onderscheiden waarop het aankomt (Fil. 1,9).

Wanneer Kuitert geschreven zou hebben dat het onderscheid tussen ceremonieel, burgerlijk en moreel lang niet alle moeilijkheden met betrekking tot de mozaïsche wetgeving oplost, waren we het met hem eens. Waarde heeft het onderscheid wel, omdat de Schrift een heilshistorie doorloopt en we op grond van het Nieuwe Testament weten, dat veel (offer-)handelinyen, die in de oudtestamentische wetgeving voorgeschreven waren, niet meer geldig zijn. De heilshistorische verbreding van het oude Israël tot de nieuwtestamentische kerk maakt het ook voor de hand liggend over 'burgerlijke' bepalingen te spreken, die wel voor het oude Israël, maar niet meer voor ons gelden. Het zal echter wel altijd moeilijk blijven de preciese grens te trekken tussen wat nu nog wel en wat nu niet meer geldt. Er blijven genoeg vragen over.

Wanneer Kuitert verder geschreven zou hebben, dat de grenzen vaak verlegd moesten worden, niet alleen door heilshistorische, maar ook gewoon door cultuurhistorische veranderingen, dan zou ik hem opnieuw kunnen bijvallen. Vaak zijn we de bijbel anders gaan lezen door factoren van buiten, en hebben we er oog voor gekregen dat niet alle moraal in de bijbel ('zo deed men toen') ook ethiek voor ons is ('zo moeten wij ook doen'). In bijbelse tijden deed men zelfs dingen die wij nu iedereen verbieden (volken uitroeien, mencei folteren, slaven houden,

polygaam leven e.a.).

Als wij dat vandaag niet meer doen en het zelfs verbieden, gaan we nog niet tegen de bijbel in. De gedragingen die ik zojuist opsomde, worden immers nergens in de bijbel *geboden* als wet voor alle tijden.

Calvijn zag in dat het nemen van rente niet verboden kon blijven, zoals in de Middeleeuwen. Iets anders is of hij daarmee bijbelteksten op een procrustesbed heeft gelegd, wat ik niet geloof. Maar hij zag wel hoe een economie zonder nemen en geven van rente niet goed mogelijk is. Cultuurhistorische ontwikkelingen brachten hem ertoe een gevestigde opvatting te herzien.

Algemene moraal en christelijk leven

Zolang Kuitert op het gemak wijst waarmee we soms de bijbel gebruiken, moeten we naar hem luisteren. Maar als hij de ellende reeds zoekt in feit dat we de bijbel willen gebruiken om onze weg te vinden, volgen we hem niet.

Er is een duidelijk verband tussen Kuiterts dogmatische en zijn ethische beschouwingen. Ook in de ethiek geldt voor hem dat alles wat we over boven zeggen, van benden komt. Daarom krijgt de Schrift in zijn ethiek een andere plaats dan in die van ons. De kloof die ik in het Regijn van mijn boekbespreking met betrekking tot de christelijke leer signaleerde, is al even onoverbrugbaar als het over het christelijk leven gaat. Ik zie niet in wat er van het christelijk leven overblijft wanneer we over moraal spreken zoals Kuitert het doet.

Dat we met elkaar samen moeten werken in een verdeelde wereld, is voor mij duidelijk. En ook dat er morele noties en morele gedragingen bij anderen zijn die zo'n samenwerking gelukkig mogelijk maken. Maar het is armoede troef als wij over niet meer weten te spreken dan over die 'algemene' moraal. Want het christelijk geloof roept om een levenswandel waarin God geëerd en Christus nagevolgd wordt. Dat geeft aan ons morele leven pas glans.

J. Douma

BARMHARTIG

Zalig de barmhartigen, want hun zal barmhartigheid geschieden.

Mat. 5 : 7

In de zaligsprekingen laat de Here Jezus zien wat het betekent om Hem te volgen. Echte christenen zijn arm van geest. Zij treuren, ze zijn zachtmoedig. Ze hongeren en dorsten naar de gerechtigheid. Ze zijn ook barmhartig.

Je kunt je afvragen of die barmhartigheid wel zo specifiek iets van christenen is. Er zijn toch heel wat organisaties die niet speciaal christelijk zijn, maar wel veel barmhartigheidswerk doen. Denk alleen al aan het Rode Kruis. De wereld kent óók barmhartigheid. Daar weet de Bijbel best van. Toen het schip waarop Paulus naar Rome gebracht werd verging, werd aan de opvarenden op Malta buitengewone nienslievendheid bewezen (I-lan. 28 : 2). Gelukkig zijn er ook onder hen die Christus niet kennen velen die wat over hebben voor de medemens.

Maar de barmhartigheid van een christen heeft wel een eigen inhoud. Het specifieke van christelijke barmhartigheid is, dat het een antwoord is op wat we van God ontvangen.

De Here God heeft zichzelf bekend gemaakt als barmhartig. Ex. 34 : 6, 7. En het grote bewijs van zijn barmhartigheid is, dat de Vader zijn Zoon liet sterven voor ons, toen wij nog vijanden waren. De Here Jezus heeft Gods barmhartigheid laten zien aan zieken en treurenden, aan mensen in de ellende (ook waar die ellende er echt was door eigen schuld). We zien in de evangeliën als het ware hoe de Here Jezus vol liefde keek naar al die mensen om Hem heen die in nood waren.

Hij had niet alleen medelijden, Hij zette zich ook in om daadwerkelijk te helpen.

Als je er diep van dooi-drongen bent, dat je alleen in vrede met God kan leven doordat Hij je elke dag barmhartigheid bewijst, ga je zelf ook anders kijken naar je naasten. Je helpt niet alleen waar mensen je sympathiek zijn, maar ook waar men ondankbaar is of zelfs vijandig. Want je Vader was al barmhartig voor je, toen je nog vijand was. Je kijkt naar je Vader en wilt het doen zoals Hij: liefde tonen zoals Hij dat doet. Je ziet de nood om je heen en je gaat over tot actie.

Die nood is niet alleen ziekte, armoede of eenzaamheid. De ergste nood is, dat veel mensen de vrede met God niet

kennen. Ze zijn (vaak onbewust) slaaf van de zonde, hun leven is leeg en ze hebben geen toekomst.

Als je zelf het voorrecht hebt leren zien van een leven met God, kan deze nood je niet koud laten. Je kan je mond niet houden over de rijkdom die je zelf ontvangen hebt en die je zo graag wilt delen met anderen. Echte bewogenheid met het lot van je naaste helpt je om de schroom te overwinnen en vrijmoedig te spreken over de enige die redt. Je deelt graag het medicijn uit dat mensen kan redden van de dood die ze tegemoet gaan.

Maar je ziet niet alleen de geestelijke nood.

In de eerste eeuwen zijn veel mensen tot de kerk gekomen omdat ze daar echte barmhartigheid zagen. Men zag belangeloze liefde, niet alleen voor medechristenen, maar ook voor anderen. Mensen die door niemand meer werden verzorgd, werden door christenen opgevangen.

Wat zou het prachtig zijn als Christus' kerk vandaag ook zo bekend stond!

De Here Jezus heeft beloofd, dat als we ons geloof tonen in onze barmhartigheid, we ook zelf barmhartigheid zullen ontvangen. Waar wij geen belangeloze liefde tonen voor onze naaste en liever ons gemak zoeken, werkt ons geloof niet. Er is dan alle reden voor de vraag of we eigenlijk wel geloven.

Waar we beginnen te wandelen in de liefde waarin onze Vader ons voorgaat, mogen we ons werkelijk met Hem verbonden weten. Dan mogen we er op vertrouwen dat we zelf zijn barmhartigheid zullen zien als Hij ons, om Christus, definitief vrijspreekt van al onze zonden.

J.J. Schreuder

HOMOFIELEN IN DE GEMEENTE

III: Aanspraak en aansprakelijkheid

Wie iemand in de gemeente pastoraal aanspreekt op zijn homofilie, is normaal gesproken niet in de eerste plaats bezig het kwaad van de homoseksualiteit te bestrijden. Hij herinnert eraan, dat hij met alle vragen en spanningen her eigendom mag zijn van Jezus Christus, zijn verlosser. Zo krijgt de moeite van de homofiele christen de ruimte in de gemeente van Christus.

Bepaalde uitspraken in de discussie waar we bij aansluiten wekken de indruk dat bij de omgang met homofielen in onze kerken deze ruimte voor de homofiel nogal eens verdwijnt achter het afwijzen van homoseksualiteit. Homofielen weten zich hierom onder ons vaak niet herkend, voelen zich buitengesloten. Ze krijgen de pastor, de medegelovige voor hun besef alleen te spreken onder de dekking van het verbod van homoseksuele handelingen.

Er is geen enkele reden hier opzet te vermoeden, laat staan iets als homofielenhaat. Ik ga ervan uit dat juist omdat we weten hoezeer de Here te vrezen is, de opwekking het kwade na te laten en het goede te doen vergezeld gaat van de oproep: laat u met God vermenen in Christus (zie 2 Kor. 5 : 11-21). Het gaat me om de vraag, hoe het komt dat we de boodschap die we uitsturen (God rekent u uw overtredingen niet toe) zo vaak niet zien aankomen.

Ik kwam op twee mogelijke oorzaken. Ik maak ondertussen mezelf en mijn lezers niet wijs dat ik volledig ben, noch dat ik hierover het laatste woord spreek.

Een versleten dubbeltje?

In de eerste plaats herinner ik aan wat de heer Visser opmerkte volgens het Variant-artikel van 7 december 1991. Het vijfde vers van de berijmde psalm 25 was aangehaald: 'Zie mij schuldig voor U staan, HEER, vergeef mijn overtreden'. Zo'n gebed is karakteristiek voor een rechtvaardige. 'Visser wil hiermee maar Leggen, dat we allemaal van diezelfde genade moeten leven, en dat het gooien van de eerite iteen niemand past', schreef Hopman. Prol-Douma onderstreept dit in zijn reactie (21 december 1991) maar vraagt tegelijk aandacht voor wat Jezus zegt aan het slot van Johannes 7: 'Ga heen, zondig van nu af niet meer!'. Hij schrijft: 'Allemaal zondaars, zeker. Maar die woorden worden zo plat als een versleten dubbeltje, wanneer de een tegen de ander niet meer mag zeggen: Jij zondigt, en daarvoor moet je vergeving vragen en je zonde nalaten. En als je weer zondigt, moet je weer vergeving vragen en je zonde weer nalaten. Of het nu over belastingontduiking, een driftbui of homoseksueel verkeer gaat, maakt principieel geen verschil. De ernst waarmee Jezus zowel het gooien van de eerste steen als

het blijven-in-de-zonde afwijst, moet ons kenmerken, ook als het over homoseksualiteit gaat. Maar die ernst raken we kwijt, als we constateren dat ieder zondigt, ieder van genade moet leven, ieder genoeg heeft aan zichzelf en daarom aan het levensgedrag van een ander geen boodschap hoeft te hebben. Hetero- en homofielen zoeken liet zelf maar uit. Als dat mode gaat worden in de Gereformeerde Kerken worden ze kerken af'.

Is dat nu het punt? Is Visser niet bereid het blijven-in-de-zonde-van-de-homoseksualiteit af te wijzen? Ik denk eerder dat hij door zulke opmerkingen erom vraagt overtuigd te worden van de gereformeerde bewogenheid met de homofiele zondaar. Hier zie je lijkt me wat Smit en Van den Geest bedoelden toen ze schreven (ND 13 februari 1992), dat van 'een echie ontmoeting' in de discussie geen sprake was.

De dreiging van het kwaad

Angst voor de zonde, afkeer van het kwaad kan ons er toe brengen het gebod, de bijbelse norm naar voren te brengen op een moment dat het alleen als veroordeling kan worden uitgelegd. Op dat ogenblik is de schijnheiligheid nabij. Wij zijn Jezus niet. We herkennen dat in de redenering van Paulus in Romeinen 2. Je moet oppassen dat je met de kennis van de wet niet de indruk wekt zelf boven het kwaad te staan en buiten het oordeel te vallen. Dat verhelpt niemand door zichzelf als zondaar te presenteren voordat hij de norm naar voren brengt. Dat is zomaar een formaliteit (net als: natuurlijk zijn we allemaal zondaars). Dat is alleen te voorkomen of te verhelpen als je jezelf ook werkelijk een zondaar weet.

Zonder oprecht zondebesef mist een vermaning de klank van zachtmoedigheid. Dat betekent dat we de zonde van onze broeder of zuster alleen aan de orde kunnen stellen als we weten dat we zelf even zwak staan tegenover de verzoeking. Dat is een schriftuurlijke opdracht volgens Galaten 6 : 2. 'Broeders, zelfs indien iemand op een overtreding betrapt wordt, helpt gij, die geestelijk zijt, hem terecht in een geest van zachtmoedigheid; gij mocht ook eens in verzoeking komen'.

Daarom brengt die opmerking van br. Visser uit Hattem mij niet zozeer tot tegenspraak, maar tot een vraag aan mezelf: zou het kunnen dat onze vatbaarheid voor de zonde nauwelijks voor ons leeft en daarom onze uitgestoken hand verkeerd begrepen wordt? Hoe wettelijk is de dreiging van het kwaad voor onszelf, of is dat een wereld die voor ons afgedaan heeft? in de regel zijn onze vaders geen criminelen, onze moeders geen hoeren, onze kinderen geen verslaafden. We hebben geen connecties met het

leven van de straat. We hebben doorgaans geen moorde- naar in de familie, hooguit een paar driftkoppen of ergens een witte-boorden-crimineel, een belasting-ontduiker of notoire snelheidsovertreder, misschien wat verre ontucht en een gescheiden broer. En dan nog praten **we** daar liever niet over. We komen onze zondige natuur enkel nog tegen bij het rode verkeerslicht en op de snelweg, op de slijtplek van onze televisiestoel. En **als** we met ons egoïsme of onze drift onze geliefden kwetsen. En dat vinden we zo onschuldig, dat ons niets te binnen schiet, als we onze zonden willen belijden voor God. Maar homofilie – dat is die andere wereld, de echte, waar preken zo harts- tochtelijk voor waarschuwen. de wereld van het kwaad. Dachten **we** echt dat een homofiele broeder of zuster deze schrik en angst niet voelt?

Iemand is niet extra zondig omdat hij homofiel is. Moe- ten we ook niet tegen onszelf – niet-homofielen – met wat meer oprecht gemeente nadruk zeggen dat wij niet minder **zondig zijn** dan een homofiel met in ons achter- hoofd: 'waarin gij een ander oordeelt, veroordeelt gij uzelf'?

Homofilie = homoseksualiteit

Er is een tweede puni waar m.i. op gewezen kan worden. Ik denk aan het onder ons ingeburgerde onderscheid tus- sen homofilie en homoseksualiteit. 'Homoseksualiteit' in de beperkte betekenis van 'de homoseksuele geslachts- daad' en zo onderscheiden van 'homofilie' als de homo- seksuele geaardheid. Dit onderscheid is gemeengoed ge- worden door het boekje *Homofilie* van prof. Douma (1973¹). Inmiddels worden zelfs de medewerkers van *De Volkskrant* door hun redactie gemaand voorzichtig te zijn met de woorden 'homofiel' en 'homofilie', omdat ze een E.O.-achtige klank hebben. Douma spreekt alleen van ho- moseksualiteit 'als het tot een werkelijk contact tussen twee personen (van hetzelfde geslacht) komt'. Hij sluit bewust dromen en fantasieën, maar ook zelfbevrediging e.d. uit.

Dit is een duidelijke, maar ook een willekeurige grens binnen het geheel van de seksualiteit. Op deze manier creëer je tussen de 'homotieie gesteldheid' en een homo- seksueel contact een brede grijze zone. Juist de gedach- ten, dromen en begeerten die daar wonen en die iemand niet kan tegenhouden, vormen een groot probleem voor de christenhomofiel. Er is heel wat seksualiteit buiten de *handeling* met een ander. Andere christelijke schrijvers zijn dan ook voorzichtiger met dit onderscheid. Dr. J. Hoek noemt de vraag waar precies homofilie ophoudt en homoseksualiteit begint. 'een lastige vraag' en noemt het onderscheid tussen die beide 'naar een verlegen- heidsoplossing'. Zijn vrouw, dokter Hoek-Van Kooten, noemt seksualiteit veel meer omvattend dan alleen maar de geslachtsgemeenschap. Ze legt grote nadruk op het ge- voel: 'Seksualiteit heeft eigenlijk alles, maar dan ook al- les te maken met voelen en gevoelens en wel heel bijzon- der het seksuele gevoel'. Over dat 'seksuele gevoel': 'Het is een gevoel dat heel diep in ons zit en dat, soms ook

heel onverwachts, als een drift naar boven komt'.

Jannes Janssen werkt het onderscheid homofiel-homoseksueel als volgt uit: 'Het heeft betekenis voor hoe iemand **tich** als ho- moseksueel *gedraagt*. Het heeft te maken met hoe hij zijn leven qua seksualiteit inricht. Met, of zonder een plaats voor seks tus- sen geslachtsgenoten'. Hij **acht** ook beide termen **bruikbaar**, bijv. als volgt. Een christen homo zou zich bij voorkeur homoseksue- el kunnen noemen. hij heeft een *homoseksuele* identiteit en dat wil hij weten. 'Als men zich dan ook maar kan voorstellen, dat er mensen kunnen zijn **die zich** meer thuis voelen bij de bena- ming 'homofiel', dan hij 'homoseksueel'. Omdat zij niets te ma- ken willen hebben met homoseksuele contacten'.

Aard en aansprakelijkheid

Wie zegt: aanvaard uw homofiele geaardheid en zie af van homoseksualiteit, of: geslachtsgemeenschap met ie- mand van hetzelfde geslacht is verhodend, maar homofilie is geen zonde, gebruikt een te grof raster. Het lijkt alsof alleen de homoseksuele geslachtsdaad zondig is. Maar homofilie, dat iemand homofiel is, dat je een homofiele seksuele gerichtheid hebt, dat maakt dat je het brandmerk van de zonde diep in je karakter, in je identiteit tegen- komt.

Je mag van een homofiel vragen zich niet in te laten met seksueel verkeer tussen mensen van hetzelfde geslacht. Maar laten we ons realiseren, dat de moeite die een ho- mofiel kan hebben met zijn geaardheid daar niet *begint*. De aantrekkingskracht van de homoseksualiteit maakt hem bewust van zonde al in zijn gevoelens en gedachten.

Prof. Douma hecht aan het door hem gemaakte onder- scheid, omdat hij de ruimte wenst de homofiele aard zelf niet zondig te noemen, en om te zeggen, dat 'homofielen niet in zonde leven vanwege hun geaardheid'. Een homo- fiel is vanwege zijn geaardheid 'niet zondiger' dan ie- mand die geen homofiel is. Ook ik wil met prof. Douma blijven zeggen, dat de homofiele geaardheid niemand persoonlijk is aan te rekenen. Homoseksuele zonden wel, maar die omvatten meer dan 'geslachtsgemeenschap met iemand van hetzelfde geslacht'.

Hij hecht ook aan het genoemde onderscheid omdat hij vreest dat anders het *kwaad* van de homoseksualiteit de kans loopt uit zicht te verdwijnen. Ik wil het onderscheid niet kwijt, maar het is te grof en daarom beperkt **bruik- haar** in de praktijk. Belangrijker dan de vraag of we iets kwaad kunnen nocinen lijkt me de vraag: draagt iemand relictstreekse verantwoordelijkheid voor dat kwaad? Je kunt een homofiel (of zijn ouders) niet aansprakelijk stel- len voor het feit dat hij homofiel is. Homoseksualiteit is diep verankerd in de aard van de homofiele mens, het is een deel van zijn identiteit. De homofiele *gesteldheid* is [^] kwaad, een stuk bederf van de goede schepping. Maar de homofiel is daar niet persoonlijk verantwoordelijk voor. Hij hoeft daar geen vergeving voor te vragen als betrof het een persoonlijke schuld. Hij mag er wel reden in zien zich te verootmoedigen voor God, als hij bidt: in zonde ben ik ontvangen en geboren. Hij kan dit bederf laten

staan waar het hoort: hij de van zijn vader en moeder meegekregen 'oude mens', de erfenis van de zonde van onze eerste voorouders Adam en Eva in het paradijs. Hoe onze genen ook geschud zijn – voordat we een gedachte hebben afgemaakt, een gevoel hebben beleefd, een woord hebben gesproken, een daad hebben verricht, is er al reden genoeg om veroordeeld te worden (Nederlandse Geloofsblijdenis, art. 15). Het bederf van zijn seksuele identiteit is niet zijn persoonlijke schuld, maar het is wel iets waar de homofiel persoonlijk mee in het reine moet komen, in het geloof, voor Gods aangezicht.

Al is het zijn aard, je kunt een homofiel toch niet rechtstreeks verantwoordelijk stellen voor alle homoseksuele gedachten, gevoelens en fantasieën. Maar het feit dat die zich voordoen, betreft hem wel in de strijd tegen zijn geaardheid en de daarbijhorende gevoelens en gedachten. Hij zal zich geroepen weten zijn houding ertegenover te bepalen, ertegen te strijden en aanleidingen te vermijden. Hij krijgt zijn eigen verantwoordelijkheid, en loopt daarom ook schuld op. Dit geldt ook voor homoseksuele handelingen en voor het aangaan van een seksueel contact met een andere homofiel. Van hem wordt een positieus gevraagd, daartoe dringt hem het evangelie van Gods liefde voor hem.

De werken Gods

De Here vraagt een gelovige, een bewuste houding tegenover het bederf van de eigen aard van de homofiele mens. Daar is niet aan te ontkomen, want de homofiele geaardheid neemt homoseksuele gevoelens, gedachten, dromen met zich mee. Dat zijn zonden, die voortdurend uitbreken, die een heel leven inoeteloos infecteren. De zorg van de gemeente, van de pastor, van de broeder of zuster is, dat de diepte van dit bederf de homofiel vatbaar maakt voor zonden.

Er is meer kwaad dan alleen de homoseksuele geslachtsdaad, er is ook meer zonde dan die. Toch zeggen we tegelijk: een homofiel is geen grotere zondaar dan iemand die zich seksueel aangetrokken voelt tot iemand van het andere geslacht. Een homofiel is een even zondig als ieder ander. Een homoseksuele zonde is een even grote zonde als een heteroseksuele zonde.

Het gaat er niet om het kwaad weg te poetsen. Het gaat er ook niet om een opwekking "niet op de akker van het vlees, maar op de akker van de Geest te zaaien" (omdat dat eeuwig leven oplevert) uit balans te halen. We moeten een overtreding een overtreding blijven noemen, kwaad kwaad en schuld schuld.

Het punt voor de homofiel is zijn geheel eigensoortige moeite en ook het geheel eigen gewicht daarvan. Zowel zijn seksuele identiteit als zijn vermogen tot vriendschap en liefde is einstig aangetast. De eerste neiging van een broeder of zuster die dat bij zichzelf ontdekt, is zichzelf vervloeken. Wie geroepen is dan te hulp te komen moet zichzelf de teugel van de zachtmoedigheid aanleggen.

We moeten niet specifieke van een homofiele christen niet zoeken in het zondige, maar in het eigenaardige, in het ei-

gene, in zijn specifieke moeite. Dat hij een zondaar is, is nu juist niet specifiek. De homofiel is net zo zondig als een heterofiel, niet zondiger. Met een homoseksuele zonde maak je net zoveel schuld als met een niet-homoseksuele zonde.

Onze homofiele medechristen mag geloven dat ook God zelf gruwet van het bederf dat zijn seksuele identiteit heeft aangetast. Hij heeft dat niet gewild in de zin, dat Hij ernaar gestreefd heeft hem zo te (laten) bederven. Maar dat wil niet zeggen dat God er nu machteloos tegentover staat. Hij heeft zich immers opgemaakt dit, zijn kind te verlossen. Want ook van een homofiele christen mogen we zeggen: 'noch deze heeft gezondigd, noch zijn ouders, maar de werken Gods moesten in hem openbaar worden' (Joh. 9 : 2). Gods zoon, Jezus, heeft opdracht gekregen ook de homofiele gelovige te reinigen. Dat begint in het vergeven van de zonden en het geschenk van de Heilige Geest en eindigt met de volkomen heiligmaking. Gods werken kunnen niet verborgen blijven in het leven van zijn homofiele kinderen.

Ook zij steunen op het gebod om hun zonde te kennen en hun leven te heiligen in dankbaarheid, Ze zoeken kracht in het gebed om vergeving te vragen en de hulp van de Geest in te roepen bij de strijd tegen hun oude mens. Dat verenigt hen met de gemeente, die bonte verzameling door de zonde beschadigden die elkaar gevonden hebben en steeds weer vinden in het zachte licht van de genade van Jezus Christus. Zo horen ze ook het evangelie: *uw homofilie noch alle zonden die daaruit tegen uw wil voortgekomen zijn* kunnen verhinderen dat God u in genade aanneemt, als u over deze zonden van harte berouw hebt door de genade van de Heilige Geest, als u begeert tegen uw ongeloof te strijden en naar alle geboden van God te leven. De nieuwe mens is geen hopeloos project. De Heilige Geest schept hem.

R. ter Beek

Ik heb verschillende mensen letterlijk aangehaald. Voor de namen Visser, Van den Geest en Smit, Hopman verwijs ik naar het eerste artikel. Dr. J. Hoek citeer ik uit zijn artikel 'Bijbelse en ethische overwegingen inzake homoseksualiteit' in de bundel T.E. Molenaar & J. van der Wal (red.), *Homofilie en de christelijke gemeente. Ervaringen, pastoraat en hulpverlening*, Leiden, 1990, 42, 47. Van mevr. Hoek-Van Kooten citeer ik *Trouw en rede*, Kampen 1991, 7v. over de seksualiteit. In wat zij schrijft (53) over het onderscheid 'tussen enerzijds de homofiele gerichtheid of geaardheid en anderzijds homoseksuele handelingen', valt me op de beperking tot 'handelingen'. Ziet ze wat de gevoelens betreft verschil tussen heteroseksualiteit en homoseksualiteit? Vgl. hierover ds. R. van Kooten in zijn opstel 'Pastoraat aan homofielen' in de aangehaalde bundel (vooral 60) en Janne Janssen, *Kavels tarwe in de woestijn. Gemeente, pastoraat en homofilie*, Goes 1989, 41. Aan dit hoek heb ik trouwens meer ontleend dan ik hier kan aangeven. Voor zijn uitwerking van het onderscheid homofiel-homoseksueel, zie 43v. Over de beperkingen van het onderscheiden tussen aard en begeerte en daad, vgl. 78, 88v.

HOE WORDEN GEREFORMEERDEN WERKELIJK ÉÉN? IV (slot)

IV. De weg naar de Vereniging in 1892

We komen nu tot de climax van wat men mag noemen 'het gereformeerd oecumenisch streven van de 19e eeuw', de Vereniging tussen afgescheidenen en dolerenden.

Het initiatief is uitgegaan van de dolerenden, die direct al in 1887 een groot Kerkelijk Congres organiseerden (in Frascati in Amsterdam). 1500 deelnemers werden er geteld, meest ambtsdragers die door Kuiper en Rutgers verder geïnstrueerd werden in de te volgen weg van kerkherstel.

Nog datzelfde jaar hielden de dolerenden – op initiatief van de kerk van Voorthuizen – een 4-daags 'Synodaal Convent' in Rotterdam. Op deze eerste kerkvergadering werd – heel bewust – een *voorlopig kerkverband* voor de dolerende gemeenten gevormd. En daar werden onmiddellijk deputaten benoemd voor de gewenste vereniging met de CGK, terwijl ook andere broeders die zich hadden losgemaakt van de NHK aandacht zouden krijgen.

Al is het zo dat Kuiper vanaf het begin volhardend werkt naar eenheid, het streven wordt gedragen door al zijn medestanders en volgelingen. Daar staat in 1887 gewoon een bijna 200.000 grote menigte klaar om in een even grote kerkgemeenschap een te worden. Samen dezelfde belijdenis, samen dezelfde kerkorde... Nee, toch niet. Hier ligt een eerste struikelblok: de CGK heeft als kerkorde een heel kort Reglement aanvaard bij de Vereniging van 1869 en dat Reglement gaat uit – hoe bestaat het toch – van een 'kerkbestuur' d.m.v. een college. Dus een tikje hiërarchisch; de kerken samen licitten daarom ook Chr. Geref. Kerk (enkelvoud). Men leze hierover de interessante, uitvoerige studie van prof. drs. D. Deddens (in de bundel: *Doleantie – Wederkeer*, Haarlem 1986, p. 57-150).

De dolerende deputaten (onder voorzitterschap van Kuiper) zouden – voor overleg met de CGK – nog minstens een jaar moeten wachten; pas in de nazomer van 1888 zou er weer een synode van de CGK bijeen komen (in Assen).

Dus: *eerst informele contacten*. Met wie? Natuurlijk met de docenten van de Theologische School in Kampen. Eerst met een delegatie, later met alle docenten. Nee, men staat er in Kampen niet bepaald afwijzend tegenover om op deze manier contacten te leggen.

Als basis voor de verdere publieke bespreking van de Vereniging nam men de volgende vier punten aan:

1. het Reglement van 1867 moest de wereld uitgeholpen worden;
2. de kerkeraden van beide kerken zouden bij vereniging eerst blijven bestaan;
3. classisvergaderingen en synoden zouden als eerste gemeenschappelijk zijn;
4. de nodige maatregelen zouden worden genomen om alle ongeregelde en botsing te voorkomen.

a. De eerste Chr. Geref. Synode na de Doleantie

De synode van Assen van de CGK, die op 14 augustus 1888 bijeenkomt, moet zich nu dus uitspreken over de mogelijke vereeniging. Grote spanning, want hier spreken de kerken zelf (en dat zegt meer dan alle woorden van particuliere personen). Van de particuliere synoden hadden zich er tien van de elf uitgesproken voor besprekingen om tot vereniging te komen. Een *breed kerkelijk draagvlak* dus. Toch is er vrij grote verscheidenheid in standpunten.

Drie richtingen laten zich horen tijdens het driedaags debat in Assen:

- a. die van H. Bavinck die sterk voor vereniging is;
- b. faliekant tegenover hem L. Lindeboom, met krachtige identiteitsbepaalde eisen;
- c. de brede tussengroep met als belangrijkste woordvoerder ds. H. Beuker (redacteur van *De Vrije Kerk*). Zijn voorstel wordt met $\frac{3}{4}$ van de stemmen aangenomen. Hoofdzak daarvan is dat de synode het Reglement van 1869 wel wil laten vallen. Maar op een aantal andere punten is de Asser synode vastbesloten. De Dolerenden moeren plechtig verklaren:

- dat ze volkomen gebroken hebben met de NHK;
- dat ze de gevestigde Afgescheiden gemeenten zullen erkennen als 'wettige openbaring van het lichaam van Christus';
- dat ze geen gemeenten meer zullen organiseren waar reeds een Gereformeerde gemeente is geïnstitueerd, tenzij de kerkeraad van de plaatselijke Ned. Herv. Kerk 'tot het gereformeerde terrein overgaat'.

Met nadruk stelde deze CGK-synode dat ze geen afstand zou doen van de eigen opleiding in Kampen.

h. Kuipers reactie

Diepe teleurstelling bij Kuiper – hij had het over 'de teerling is geworpen'. De vereniging stond op losse schroeven. Maar die reactie bleek overhaast te zijn. Bavinck en

anderen maakten Kuiper duidelijk dat er een zeer milde sfeer heerste bij de meerderheid van de synode.

Kuipers voortvarendheid werd later nog weer op de proef gesteld. Op een volgende deputaten-vergadering met de CGK dacht hij waarschijnlijk alles in een keer te kunnen regelen met een door hem opgestelde – en zelfs al in druk uitgegeven – *Concept-Acte* voor de vereniging.

Ondanks het feit dat deze acte veel positiefs beoogde, vonden de CGK-deputaten – en niet in het minst Bavinck – het stuk te bar. Het moest in ieder geval stevig worden geamendeerd. Kernbezwaren van de CGK-deputaten waren de volgende:

- Kuiper wilde ruimte voor het vormen van een doleren-kerkeraad ook in plaatsen waar al een CGK-kerkeraad bestond! (Twee gereformeerde kerken dus naast elkaar.) Dat kon niet volgens de CGK-deputaten. Want daar zat bij de Dolerenden (Kuiper m.n.) de principiële gedachte achter dat er alleen maar met het bestuur van de NHK gebroken was. En dus lag de continuïteit van de historische gereformeerde kerk vast in de aloude vaderlandse kerk. De Afscheiding was dus een tijdelijk uitwonen geweest van gereformeerde broeders en zusters...
- Minstens zo zwaar was de zaak van de opleiding in Kampen. Die naar Amsterdam overhevelen – als bijwag van de VU? Ook daarvan zeiden de CGK-mensen dat dit idee niet bespreekbaar was.

Kuiper en Van den Bergh hebben nog het uiterste geprobeerd om de CGK-synode (die intussen uit Assen verhuisd was naar Kampen – Burgwalkerk) over te halen. Maar zelfs een nachtelijke vergadering haalde niets uit.

Zo kon de synode van de NGK te Utrecht een vereniging ook eerst wel op een laag pitje zetten. 1889 werd een jaar van afwachten en van bezinning.

c. De zuivere basis gevonden en aanvaard

In 1890 werd er weer vergaderd: de NGK in Leeuwarden. Wat daar gebeurde is van grote betekenis geworden voor de voortgang van de verenigings-arbeid. Daar werd nl. de door Kuiper opgestelde *Concept-Acte* van tafel gehaald! In plaats daarvan wilde men *nu alleen maar op basis van de Drie Formulieren van Eenheid en de D.K.O. verder werken aan vereniging*. De zakelijke punten zouden daaraan ondergeschikt zijn! Dat was dus winst! Daar bloeide de gereformeerde oecumene weer op.

Dat vond de synode van de CGK – een jaar later ook in de Friese hoofdstad vergaderd – ook. Deze nam de uitgestoken hand nu stevig aan.

Het was Bavinck die de Leeuwarden synode diende met een concreet voorstel om de weg naar de vereniging in te slaan. Hij stelde voor dat:

‘wat de verhouding tot de NHK betreft, dit wederzijds wordt uitgesproken, dat de verbreking van de kerkelijke gemeenschap met de besturen van de NHK niet alleen, maar ook met de leden *in corporatieven en plaatselijken zin*, door Gods Woord en de Gereformeerde belijdenis geboden en dus noodzakelijk is.

Een scherper gesteld voorstel van Lindeboom haalde het niet. Dat van Bavinck werd met 32-8 stemmen aangenomen. In de praktische zaak van de Theologische School bleef de synode vasthouden aan het beginsel

‘dat de Kerk geroepen is eene eigene inrichting te hebben tot opleiding harer Leeraren, ten minste wat de Godgeleerde vorming van dezen betreft.’

Aldus in het kort het ‘Beding’ van Leeuwarden.

Nu werd het gehele pakket aan voorstellen – inclusief dit ‘Beding’ – in stemming gebracht. Met *algemene stemmen* werd dit verenigingsvoorstel door de CGK aangenomen op 29 aug. 1891.

Fraai was de reactie van Lindeboom. Onder applaus van de vergadering verklaarde hij ‘lettende op de leiding van Gods voorzienigheid’ dat hij – indien hij lid van de synode was geweest (hij was slechts adviseur) voor het voorstel van Bavinck zou hebben gestemd. Eensgezindheid bij de CGK...

De daaropvolgende synode van de NGK in Den Haag (1891) heeft zich nog even stevig beziggehouden met de verhouding tot de NHK. Dr. F.L. Rutgers stelde voor om uit te spreken dat ‘de methode van separatie (d.i. afscheiding) en doleantie beiderzijds voor eigen rekening werd gelaten’.

Daarmee was de weg van de Doleantie op gelijk niveau gezet met de Afscheiding. De nog niet opgeloste zaak van de Kamper opleiding gaf ook geen problemen meer. Dat zou later nog wel in bespreking kunnen komen. (En dat heeft ‘Kampen’ geweten.)

d. De Vereniging een feit

In juni 1892 komen beide synoden in Amsterdam bij elkaar; eerst op verschillende lokaties; later om de Vereniging te sluiten samen in de Keizersgrachtkerk.

De Acta geven daarover in plechtige bewoordingen (die een grote overeenkomst vertonen met de Acta van Dordrecht 1618/19) aan wat er gebeurde:

‘In het jaar na de geboorte onzes Heeren en Zaligmakers Jesu Christi, duizend achthonderd twee en negentig, op den zeventienden dag van Juni, is vergaderd geweest en te één ure aangevangen in den naam en de vreeze des Heeren een Generale Synode der Gereformeerde Kerken in Nederland’.

Afscheiding en Doleantie zijn in één kerkverband verenigd.

V. De ‘nieuwe’ Christelijke Gereformeerden

Evenwel, voordat de CGK-synode naar de Keizersgracht stapte, moest ze zich uitspreken over enkele bezwaren die uit de kerken op haar tafel waren gedeponneerd.

De bezwaarschriften waren afkomstig van twee CGK-predikanten, t.w. ds. F.Ph.L.C. van Lingen, rector van het Geref. Gymnasium te Zetten; als hervormd predikant meegegaan met de Doleantie, maar in 1891 beroepen in de CGK! (zie verder het belangwekkende art. van W. van ‘t Spijker in *Geest, Woord en Kerk* p. 205-218) en ds.

J. Wisse (Czn.) re 's-Gravenhage. Ze werden gesteund door ruim 600 broeders en zusters. Ook was er bezwaar van de Dordrechtse gemeente, door de kerk van Twello en door 15 leden uit Utrecht. De meeste bezwaren kwamen uit Zuid-Holland (nog invloed van de vroegere 'Drentse richting')?

Welke waren nu de bezwaren van deze CGK-leden? De vraag is niet alleen van historisch belang, ze raakt de vrijgemaakte Geref. Kerk direct nu er juist met de 100 jaar oude CC Kerken samengesproken wordt over mogelijke vereniging. De bezwaren raakten vier, eigenlijk vijf punten:

1. De gemeenten waren over de komende vereniging niet voldoende geraadpleegd. De synode reageerde: bij deze vereniging gaat het om twee complete kerkengroepen, ook zijn de rechten van de afzonderlijke gemeenten niet aangetast. Het zou immers op lokaal niveau nog jaren kunnen duren voor de A-kerk en de B-kerk ineensmolten – Groningen en Bedum pas na 1920!
2. De beginselen van Afscheiding en Doleantie zijn met elkaar in strijd. De synode: het verschil erkennen we wel, maar de tegenstrijdigheid is opgelost door het aanvaarden van de verklaring van Bavinck over de verhouding tot de NHK.
3. De erkennning van alle dolerende kerken als 'zuivere Gereformeerde Kerken in belijdenis en kerkorde' is niet mogelijk. De synode: moeilijkheden op dit punt zouden later op de komende meerdere vergaderingen van de kerken moeten worden doorgesproken.
4. De onderlinge liefde bij de te verenigen kerken schiet te kort. De synode verklaarde dat die zou kunnen groeien 'bij meerdere oefening van de gemeenschap der heiligen'.

Dit waren de vier bezwaren. Het is mijn indruk dat deze 'bezwaarde' CGK-leden op een ietwat subjectieve basis protesteerden tegen een overigens voluit oecumenisch-gereformeerde vereniging. Aan deze vier bezwaren werd eigenlijk nog een vijfde toegevoegd, feitelijk meer een 'overwegend bezwaar':

5. 'En eindelijk is het ons een overwegend bezwaar voor Gereformeerd te erkennen, wat door voorgangeren der Dolerende Kerken in den laatsten tijd in het publiek is uitgesproken en geleerd omtrent de Wedergeboorte en den Heiligen Doop. Wij achten het overbodig dit nader te ontwikkelen. Om zelfs den schijn te vermijden, dat het ons om personen te treffen te doen zou zijn, noemen wij geene namen. Er is in 't publiek genoeg over geschreven, dat U niet onbekend kan zijn.' Hierop antwoordde de synode: Eventuele bezwaren kunnen later op de kerkelijke vergaderingen dienen. (Dat heeft later ook plaatsgevonden, in 1905 met het compromis Kuypcr-Lindeboom over de leer van de veronderstelde wedergeboorte, en andere zaken.)

De bezwaarden bleven toch afzijdig van de Vereniging van 1892. Hun oproep was: 'Broeders, sluit thans nog

niet definitief de door zoovelen gevreesde Vereniging'. De bezwaarden vormden nog in de nazomer van 1892 een klein kerkverband. In de loop van de jaren is dat uitgegroeid tot wat nu het kerkverband is van de *Christelijke Gereformeerde Kerken* (sinds plm. 1950 meervoud). Men keerde in 1892 zelfs terug tot het Reglement van 1869...

VS De bevindelijke gereformeerden

Zowel bij de afgescheidenen als de dolerenden zijn er pogingen geweest om de geloofsgenoten die op zichzelf stonden – maar ook gebroken hadden mer de NHK – uit te nodigen voor de eenwording. Dat betrof de Ledeboerianen en enkele andere 'vrije' groepen van 'bevindelijke' signatuur. Maar deze pogingen liepen alle stuk op consequente weigering tot toenadering. Op de (voorlopige) synode van 's-Gravenhage van de NGK werd als volgt gerapporteerd:

'De eischen van een gezond kerkelijk leven worden er niet geëerd en aan een streven om een sectarisch karakter al meer te doen uitkomen ontbreekt het niet. Daar de weinige dienaren des Woords niet alle gemeenten naar behooren kunnen bedienen, zoo behelpt men zich veelal met het lezen van prediciën of met oefenaars. De voorgangers werken niet mede om aan onze dienaren des Woords de gelegenheid te bieden de huidige omstandigheden in het licht des Woords te doen bezien. Zoo zijn 't als 't ware – geheel afgesloten kringen geworden.'

Maar het rapport spreekt toch van betrokkenheid van de kant der dolerenden:

'Uit de hoogte over deze broederen een oordeel te vellen, betaamt ons allerminst. Veeleer moet hun droeve toestand voor een goed deel verklaard worden uit hun lang alleen slaan, tengevolge van het uitblijven van reformatie onzerzijds. Veeleer ligt daarin de aanwijzing onzer roeping, om steeds het oog op deze broederen te blijven vestigen, of 't den Heeren klieven moge ergens eenc deur te openen, waardoor wij elkander naderen kunnen. Bij Hem is daartoe de macht!'

(*Acta des derde voorlopige synode van Nederduitsche Gereformeerde Kerken gehouden te 's-Gravenhage in 1891*, p. 98).

Zo bleef de Vereniging beperkt tot die van de hoofdstroom van de kerken uit de Afscheiding en de Doleantie.

VII. Evaluatieve opmerkingen

Hoe mochten we al deze afzijdigheid beoordelen? Ik denk dat we daar op christelijke wijze, oecumenisch-royaal, mee moeten omgaan. Omdat we geen enkele geschiedenis kunnen overdoen, moeten we 1892 met gepaste zorg behandelen.

Dat wil zeggen, dat we hij het vermeende recht om gescheiden te blijven toch steeds weer zullen wijzen op het hanteren van de regels van het gereformeerde kerkverband: in het geval er geschillen ontstaan zijn er toch duidelijke aanspreekpunten: Schrift, belijdenis en kerkorde. Meer nag: dit zijn de *samenbindende krachten!*

En ook moeten we daarbij niet nalaten een stuk 'kerkisme' af te wijzen. Zoals in de opvatting die bij de 'nieuwe' CGK vanaf 1892 leefde, nl. dat er maar één weg is uit de NHK, nl. afscheiding; en dat terwijl de Acte van Afscheiding ook rekening houdt met andere ontwikkelingen!

Overigens, bij dit geheel van kritisch-gestemde opmerkingen moeten we intussen steeds laten voelen hoe de band van de broederschap blijft trekken!

Intussen heeft de geschiedenis één van de CGK-bezwaren in zekere zin 'ingeaald'. Namelijk in de Vrijmaking van 1944. Maar ook daaruit moeten we niet concluderen dat de vrijgemaakten in 1944/45 maar heter hadden gedaan om Christelijk Gereformeerd te worden. Want de Vrijmaking bleef in het spoor van de Vereniging! De synodebesluiten van 1942/44 waren een kerkistische aanslag op de confessioneel-kerkrechtelijke breedte van de gereformeerde oecumene!

Bovendien is er bij de Chr. Gereformeerden nog altijd sprake van een zekere voim van subjectivistische gevoelens – het niet willen vasthouden van de broederhand sinds 1892. Dat past niet in de stijl van de gereformeerde oecumene.

Nochtans kent gereformeerde oecumene geen dwang. Wie toen niet mee wilde doen, kan later alsnog 'besluiten 'aan te haken'. Want gereformeerde oecumene kent een open eind. Daarmee bedoel ik dit te zeggen: de spanwijdte van deze oecumene geeft wel de confessionele breedte aan waarin men zich zal bewegen, maar de lengte ervan wordt bepaald door de toekomst. De gereformeerde kerken zijn immers geen eindstation op God; weg door deze wereld. De kerk blijft onderweg, tot de grote dag van Jezus Christus.

H. Veldman

MEDEDELING

Het is ons gebleken dat velen het proefnummer van

Bij de Tijd

NIET

hebben ontvangen.

Een telefoontje naar 05202-92585 of een briefkaart naar Postbus 130, 8260 AC Kampen is voldoende om alsnog in het bezit van

Bij de Tijd

te komen.

GEKNIPT VOOR VANDAAG

IN DE SCHUILPLAATS

In de nacht is het donker. Wij kunnen dan niet zien. We weten dan niet welk gevaar ons dreigt, hoe we ons moeten verweren, waar we ons moeten bergen. Daarom worden onheilen en rampen in de nacht nog meer gevreesd dan overdag. Maar wie in de schuilplaats van de Allerhoogste gezeten is, hoeft ook hij de grootste gevaren in de donkerste duisternis niet te vrezen. Hij mag de nacht doorbrengen in de schaduw van de Almachtige.

De nacht doorbrengen is rusten. Als het dag is, werken wij. Dat zijn daar de beslommingen. Er moet dan gedacht en overlegd worden. Daar zijn dan zorgen en moeiten. Maar 's nachts rusten wij. We zijn dan mer ons werken opgehouden. We geven ons dan over aan de slaap. Onze zorgen zeggen we dan vaarwel. Zo worden we verfrist en krijgen we nieuwe moed en nieuwe kracht, om de volgende dag door te gaan met de vervulling van onze taak.

De nacht doorbrengen in de schaduw van de Almachtige wil daarom zeggen: dooi Gods almacht co beveiligd worden, dat niet alleen geen kwaad kan deren, maar dat ook innerlijke vrede genoten kan worden. De uitdrukking geeft te kennen dat er zo'n nood bestaat er? dat zo grote gevaren dreigen, dat alleen Gods almogendheid bewaring en uitkomst bewerken kan. Maar ze zegt ook zo'n beveiliging toe, desnoods door de almacht van God. Daarom hoeven nooit te vrezen, wie zich bij de HERE bergen, of zoals het begin van Psalm 91 zegt, gezeten zijn in de schuilplaats van de Allerhoogste.

Een schuilplaats spreekt van gevaren, die achtervolgen, en waartegen men zich niet zelf verdedigen kan. En de schuilplaats van de Allerhoogste zegt, dat deze gevaarlijk zo groot zijn, dat men alleen dan daartegen gevrijwaard is, wanneer niet maar heel machtige mensen ons trachten te behoeden, maar de Allerhoogste ons beschermt.

Als dat nodig is, openbaart God dan de werking van Zijn uimacht, tot redding en rust.

Het komt er maar op aan, dat wij gezeten zijn in de schuilplaats van de Almachtige. En gezeten zijn wil zeggen: duurzaam vertoeven. We hebben er dan onze verblijfplaats. We lopen dan niet maar eventjes daarheen om aan te kloppen en vervolgens weer weg te gaan. Gezeten zijn in de schuilplaats van de Allerhoogste geeft te kennen: ren zich bestendig te vertrouwen aan de HERE, in alle omstandigheden, voor altijd, in nood en dood, duurzaam. Het is een jr helemaal overgeven aan Hem, om in Hem al je bewaring en sterkte te hebben, en hij Hem voor altijd te rusten met je hele persoon en met alles wat er is of komen kan.

In de schaduw van de Almachtige mogen we de nacht doorbrengen, wanneer we gezeten zijn in de schuilplaats van de Allerhoogste. Als wij ons geheel en mer alles overgeven aan de HERE, stelt Hij zich als een wacht rondom ons, zodat niets ons kwaad kan doen, wat her ook muur, mocht zijn en hoe fel het zou woeden. Hij is de Allerhoogste en stelt als het mocht, Zijn almacht in het werk, tot behoud van wie op Hem hopen. De dingen die onmogelijk zijn bij mensen, zijn mogelijk bij God.

Uit: S. Greijdanus 'Schriftverdenkingen'
aanvankelijk gepubliceerd in het
'Friesch Kerkblad' 191h-1917.

ZAL HET PREDIKANTENTEKORT ONS EEN ZORG ZIJN?

In feite is er in onze kerken nog steeds een Predikantentekort. Het aantal te vervullen vacatures bedraagt op dit moment ongeveer 60. In 1980 was dat aantal even hoog. In het midden van de tachtiger jaren heeft het een tijdlang om de 50 gecirkeld.

Het aantal predikanten dat aan een gewone gemeente verbonden is, bedraagt nu 222. Daarbij houden we dus geen rekening met hoogleraren, zendelingen en nog enkele anderen.

De kerken zouden $222 + 60 = 282$ predikanten kunnen hebben; er is dus een tekort van ruim 21%.

In de Christelijke Gereformeerde kerken en in de Nederlands Gereformeerde kerken ligt dat toch heel anders. Het aantal vervulbare vacatures is daar resp. 20 van de 174 en 10 op de 87. In beide kerkengroepen is er dus een tekort van ongeveer 12%.

In de met onze kerken corresponderende kerken in Canada, Australië en Zuid-Afrika bedraagt het aantal vacatures 10 op de 55; dat is ook bijna 20%. Bijkomend gevolg voor de predikanten in onze kerken is wel dat zij niet zo 'honkvast' behoeven te zijn. Een betere 'doorstroming' wordt nu eenmaal bevorderd door een groot aantal vacatures.

Omdat ons kerkelijk zielental bijna 116.000 is zou ieder van die 282 predikanten gemiddeld een aantal gemeentelieden onder zich hebben van $116.000 : 282 = 410$.

Een aantal van ruim 409 zielen per predikant is in deze tijd een goed te verdedigen norm.

We hebben een poging gewaagd aan de hand van allerlei gegevens na te gaan hoeveel nieuwe predikanten onze kerken per jaar in de toekomst zouden moeten hebben om in de behoefte te voorzien.

Daarvoor is het nodig een aantal vooronderstellingen te gebruiken.

1. Aangenomen wordt dat predikanten bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd met emeritaat gaan.
2. Er is rekening gehouden met vroegtijdige emeritering, niet sterfte in het predikantencorps, met ambtsneerlegging en ontzetting uit het ambt, met migratie en met toetreding van predikanten tot onze kerken – hoewel de grootte van deze factoren heel moeilijk te voorspellen is.
3. De Gereformeerde kerken groeien al lange jaren met gemiddeld 1500 zielen per jaar. Afgaande op een gewenst zielental per predikant van ruim 400 levert dat in vijf jaar een toename van het aantal predikantsplaatsen op van 1X.

Controlemateriaal is voorhanden: in de laatste vijf jaar is inderdaad het aantal predikantsplaatsen met 18 toegenomen.

De berekening

In onderstaande tabel is ervan uitgegaan dat het een normale situatie is, dat er in onze kerken 60 vacatures zijn. Anders gezegd: de hieronder genoemde 'noodzakelijke aanvulling' voorziet alleen in een niet verder groeien van dit veel te hoge aantal vacatures.

De aanwas vanuit 'Kampen'

Vervolgens kunnen we nu gaan kijken naar de aantallen

	1991	1996	2001	2006	2011
Aantal predikantsplaatsen	312	330	348	366	384
Predikantencorps (zonder enige aanvulling)	252	221	202	181	146
Vervulbare vacatures	60	109	146	185	238
Noodzakelijke aanvulling (per 5 jaar)		49	37	39	53
Noodzakelijke aanvulling (per jaar, gemiddeld)		10	7	8	11

afgestudeerden die de Theologische Universiteit in Kampen leveren kan.

De lijst in het Handboek 1981 bevat de namen van 115 studenten. In de tien jaren daarna zijn er 109 predikanten in hun eerste gemeente bevestigd. Dat is een gemiddelde van 11 per jaar.

Op dit moment zijn er ongeveer 135 studenten ingeschreven. Vergelijkenderwijs zouden we dan in de loop van de komende tien jaren zeker 120 nieuwe predikanten kunnen verwachten. Dat is 12 per jaar.

Vergeleken met de hierboven genoemde 'noodzakelijke aanvulling' (per jaar) ziet dat er vertrouwenwekkend uit. Het grote aantal vacatures zou dan immers in de loop van de tijd wat teruggedrongen kunnen worden.

Helaas zijn er andere feiten die de aandacht verdienen. In de jaren 1985 t/m 1987 werden er 73 'eerstejaars' ingeschreven. Maar in het Handboek 1991 blijken er van die 73 nog maar 56 over te zijn. Dat is drievierde deel.

Ook een andere factor is de laatste jaren meer mee gaan spelen. Een afgelegd doctoraal examen aan onze Kamper universiteit wordt lang niet altijd gevolgd door een loopbaan als predikant.

Op grond van de gegevens van de laatste jaren kan gesteld worden dat ongeveer 75% van de afgestudeerden in Kampen een loopbaan als predikant begeert – dat is procentueel een stuk minder dan vroeger.

De conclusie

Dit cijfermateriaal brengt ons tot de uitspraak dat we in de toekomst moeten verwachten dat van elke twee 'eerstejaars' er slechts één predikant in onze kerken wordt. De conclusie luidt dan ook dat het in feite noodzakelijk is, dat er gestreefd wordt naar een aantal van minstens 20 'eerstejaars', willen we als kerken straks niet in grote problemen komen.

Regeren is ook vooruitzien.

De gemiddelde leeftijd van onze predikanten is niet erg hoog. Slechts één op de vijf predikanten is ouder dan 50 jaar.

Dat heeft tot gevolg dat er in de eerste 20 jaar procentueel niet erg veel predikantsplaatsen door emeritering behoeven te worden vervuld.

Maar daarna komen die predikanten voor emeritering in aanmerking, die na de oorlog geboren zijn. Die generaties zijn een stuk groter.

Het verdient aanbeveling hieraan goede aandacht te besteden.

De predikanten die we over 20 jaar nodig hebben, zitten nu immers reeds op de basisschool. Het is een goede greep als jonge kinderen al vertrouwd worden gemaakt met 'Kampen'.

En beslissingen over een al-of-niet naar 'Kampen' gaan worden immers vaak al in de eerste jaren van het VWO genomen – via het keuzepakket!

G. Karssenberg

AAN DE BROEDERWEG

ENKELE KANTTEKENINGEN OVER: 'EEN PREDIKANTENTEKORT?'

De kernredactie vroeg me enig commentaar te geven op het ingezonden artikel van br. G. Karssenberg onder de titel *Zal het predikantentekort ons een zorg zijn?* Graag voldoe ik aan dat verzoek. Helaas is een en ander wat vertraagd door bijzondere omstandigheden. Nu dan het gevraagde commentaar, en in welke rubriek kan dat beter geplaatst worden dan in de rubriek 'Aan de Broederweg'? De zorg van br. Karssenberg over een blijvend of zelfs toenemend predikantentekort moet onze volle aandacht hebben. Zijn zorg is ook de zorg van senaat en curatoren. Maar dan niet in de zin van ongerustheid, bezorgdheid of vrees, maar wel in de zin van attent en alert zijn. Gelukkig schrijft br. Karssenberg niet in alarmerende sfeer over deze zaak. Het is ook niet nodig, zoals uit het onderstaande blijkt.

We gaan akkoord met de uitgangspunten van br. Karssenberg, zoals: 400 zielen per predikant, uitbreiding van het aantal predikantsplaatsen met 18 in de vijf jaar, in de komende twintig jaar procentueel minder emeriteringen.

Ook met de cijfers en berekeningen van de aantallen studenten kunnen we akkoord gaan. De pedel van de Universiteit, mevr. Breteler, heeft ze voor mij nog eens 'nagetrokken' en meldde dat ze in grote lijn correct waren. Het spoort dus wel met elkaar.

Toch is met name op één punt commentaar gewenst, mijns inziens een zeer essentieel punt. Ik bedoel de conclusie van de schrijver *'dat we in de toekomst kunnen verwachten dat van elke twee "eerstejaars" er op den duur slechts één predikant in onze kerken wordt'*. Weliswaar wordt deze conclusie als een 'voorzichtige uitspraak' op grond van het cijfermateriaal voorgedragen, maar toch doet ze wel even opschrikken. Het zou betekenen dat de helft van hen die zich in Kampen aanmelden en de studie beginnen, stranden en niet in de pastorie komen. Dat zou geen rooskleurig beeld geven van de studiegang aan onze Universiteit.

Daarom hierbij graag enige informatie die wat opheldering kan geven. Waarop berust deze verontrustende conclusie?

Karssenberg ontdekte dat van de eerstejaars in de Handboeken 1985-1987 nog maar drie vierde deel vermeld stond in het Handboek 1991. Haakt dus een kwart van de studenten af, om welke reden dan ook? Hebben we elk

jaar te maken niet een behoorlijk aantal die 'uitgeschreven' worden?

Het valt gelukkig niee. Wanneer we de cijfers van de bedoelde jaren (1985-1991) gedetailleerder bekijken, blijkt dat de 'uitgeschreven' studenten merendeels studenten uit de Vooropleiding zijn. Zij stonden dus nog niet voor de theologische opleiding ingeschreven, omdat ze eerst in de Vooropleiding de klassieke talen moesten leren. In die jaren was zowel de instroom als de uitstroom van de Vooropleiding groter dan gewoonlijk. De oorzaken daarvan kunnen we hier niet op een rijtje zetten. Het lag in ieder geval niet aan de Vooropleiding zelf. Deze was in die jaren even gedegen als altijd. Geen 'makkie'. maar ook geen zware hordenloop.

Dat liet (hoge) aantal uitgeschreven studenten in die jaren vooral gezocht moet worden in de Vooropleiding, blijkt ook uit de aantallen die de *Almanak* van F.Q.I. vermeldt in de jaren 1985 tot 1991. In tegenstelling tot de lijsten in het *Handboek* worden in de lijsten van de *Almanak* alleen studenten vernield die de theologische studie begonnen zijn. En dan blijkt dat slechts een *achtste* deel van de theologische studenten de eindstreep niet haalt, niet een kwart deel, zoals de cijfers van het *Handboek* leken aan te tonen. Dus 12.5%, geen 25%.

En dat percentage is normaal voor 'Kampen' na de Vrijmaking. Elke jaarlichting studenten kent enkele 'uitvalers', uit eigen wil of vanwege afwijzing. Iedere predikant kent wel uit zijn 'jaar' een studiegenoot die niet in de pastorie is gekomen. Dat is een reëel verhaal, hoe verdrietig soms ook.

De conclusie van br. Karssenbergh dat van elke twee 'eerstejaars' slechts één predikant wordt in onze kerken, is dus gelukkig niet houdbaar. Positief kunnen we zeggen: 7 van de 8 eerstejaars komen wél in de pastorie.

Daarmee wil alerniit gezegd zijn dat het predikantentekort nu en in de toekomst, ons geen zorg hoeft te zijn. Integendeel. Het artikel van br. Karssenbergh is een terecht signaal en appél. Paniek en alarm zijn niet nodig in de kerken. Wel aandacht en inspanning.

Daarbij is liet geven van een prognose uiterst moeilijk. In het verleden is al vaak gebleken dat onze verwachtingen over een tekort of over een overschot aan studenten onjuist waren. Dat mag de kerken wijs maken om voor Kampen dóór te werken, in woord en daad, in gebed en gaven.

Juist deze maand stond in de pers uitvoerig te lezen hoe zeer de theologische faculteiten in Nederland teruglopen: in de afgelopen tien jaar is het aantal studenten gehalveerd. Bovendien haalde nog geen 40 procent het doctoraal in acht en half jaar. Zo meldde het rapport van de visitatiecommissie Theologie aan de Vereniging van universiteiten. 'In Nederland lopen theologische faculteiten nu zo hard leeg als de kerken', schreef *Trouw* onlangs in een vergelijkend overzicht over allerlei campagnes die door de Nederlandse faculteiten worden opgezet om aankomende studenten naar de collegebanken te lokken.

De faculteit van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Apeldoorn en "Klein Kampen", de Faculteit van de Vrijgeïnachte Gereformeerde Kerken, werven niet', zo deelt *Trouw* mee. Het is waar. We werven niet door middel van campagnes zoals die beschreven worden: vergelijkende reclame, aanbod van nieuwe, vrije studierichtingen, zoals 'Sociale en Politieke Ethiek'. 'Geestelijke Verzorging', 'Godsdienst en Maatschappij'.

Niets daarvan. Kampen-Broederweg 15 houdt niet van mooie praatjes, maar levert gewoon handwerk, zo vindt *Trouw*. En dat 'handwerk' is: wetenschappelijke vorming van dienaren des Woords.

Ondertussen mag liet hardop gezegd worden: wij werven wél! Namelijk via informatie en voorlichting vanuit Kampen aan de Gereformeerde Scholengemeenschappen, via voorlichtingsdagen in Kampen, via een pas verschenen folder voor scholieren *Theologie studeren in Kampen*. Want we moeten als kerken samen attent en actief blijven om de instroom naar Kampen zo breed mogelijk te houden. Niet alleen om een aanwezig of blijvend predikantentekort te voorkomen, in binnen- en buitenland, maar ook om het bereik en de invloed van de Gereformeerde theologie te helpen vergroten.

Daarom mogen we blij zijn dat – zoals het Kort Verslag van de laatstgehouden curatorenvergadering vermeldt – een behoorlijk aantal nieuwe studenten zich lieten inschrijven voor de komende cursus. Laten de kerken werken en bidden – niet in paniek maar in vertrouwen – dat velen de weg naar Kampen vinden en dat van hen velen hun werk in de pastorie beginnen op Gods tijd. Alle gedeelibereer over de werkdruk van predikanten mag toch geen domper zetten op de vreugde en liet enthousiasme van dienaren en aanstaande dienaren?

C.J. Smelik

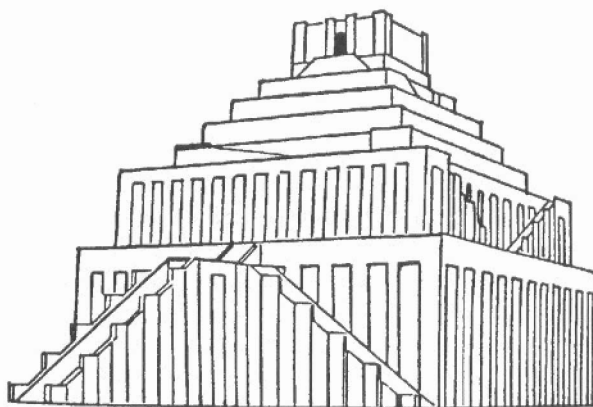
In een eerste artikel besprak ik enkele problemen die zich voordoen bij de exegese van de **beeldspraak** in Psalm 121. Naar aanleiding daarvan heb ik de vraag opgeworpen of de 'bergen' uit vers 1 niet gelezen kunnen worden als 'heilige bergen'. Uitgangspunt daarvoor zijn de opmerkingen van de oudheidkundige Othmar Keel in zijn boek **De wereld run de oud-oosterse beeldsymboliek en het Oude Testament**.

Architectuur

In zijn bespreking van de bouwkunst van de Soemeriers schetst Horst Janson de vormgeving van hun steden met in het midden ervan op een platform de tempel van de plaatselijke god. Hij wijst op het effect van die tempels als oriëntatiepunten, als kunstmatige heuvels hoog oprijzend boven de monotone vlakte. Vervolgens bespreekt hij een tweetal voorbeelden: 'Van deze heuvels, ziggurats genaamd, was de bijbelse Toren van Babel de beroemdste' (*Wereldgeschiedenis van de kunst*, blz. 71). Deze laatste is er niet meer, maar bij Warka (her Erek uit Gen. 10, 10) is een recenter exemplaar bewaard gebleven. Ook de onderste verdieping van de ziggurat te Ur (Gen. 11, 28)

Schamasch, de zonnegod, zit als rechter op zijn troon, die gevormd wordt door bergen

Reconstructie van de ziggurat van Babylon.

heeft de tijd vrij goed doorstaan. Janson: 'Wat was de aanleiding voor het maken van dergelijke bouwwerken? Beslist niet de hovaardij die in het Oude Testament aan de bouwers van de Toren van Babel wordt tnegeïchreven. Veeleer weerspiegelen zij het wijdverbreide geloof dat bergtoppen de woonplaatsen van de goden zijn (nien denke slechts aan de Olympus der Grieken). In de vlakte van Sumer meenden de mensen dat 7e alleen door zelf een kunstmatige berg te vervaardigen de godheid van een passende woonplaats konden voorzien' (blz. 72).

Othmar Keel geeft nog meer informatie over de relatie berg en tempel. Egyptische tempels werden geacht gebouwd te zijn rond de 'oerheuvel', waar bij de schepping het begin van de geordende aarde had gelegen. Het woord 'ziggurat' betekent naast 'traptoren' ook 'bergtop'.

God-berg-tempel

Er zijn dus voldoende argumenten om een directe verbinding te leggen tussen de oosterse begrippen 'berg', 'god' en 'tempel'. Keel legt de link naar Psalm 121,1 als volgt: 'De bergen zijn door de ervaring van de alleenheerschappij van Jahwe weliswaar onttroond als goden, maar ze behouden toch een zekere eigenmachtigheid' (blz. 17). En zijn uitleg van de eerste twee verzen van deze psalm luidt dan ook: 'De bidder moet zijn heil van Jahwe verwachten, die op de Sion woont, en niet van een of andere heilige berg' (blz. 102).

Het hele Oude Testament door is die tegenstelling op te merken, die antithese tussen de eigenwillige afgodendienst in tempels en op bergen, en de dienst van Jahwe,

1. de Wolff wijst er in zijn *De Geschiedenis der Godsopenbaring* op, dat de Toren van Babel als een ziggurat moet worden beschouwd: 'Een dankbaar aanknopingspunt voor de afvallige religie: op den top werd immers de woning van de godheid gedacht. De toren werd een godenberg, verbintenis tussen hemel en aarde' (blz. 161). Keel vermeldt dat de hoofdtempel van Babylon in het Babylonisch scheppingspos her 'huis der grondlegging van de hemel en de aarde' heet. Maar dan moet mijns inziens Genesis 11,4

laten wij ons een stad bouwen met een toren, waarvan de top tot den hemel reikt
gelezen worden in de beeldtaal van het oude oosten als:

het willen bouwen van een stad met in het centrum een afgodenberg, een ziggurat als centrum van de wereld en verbinding met de goden

waarbij de toorn van Jahwe zich in de grond van de zaak gericht heeft tegen het van de grond proberen te krijgen van een eigenwillige eenheidsreligie. Het tweede gedeelte van Genesis 11,4 luidt iminens:

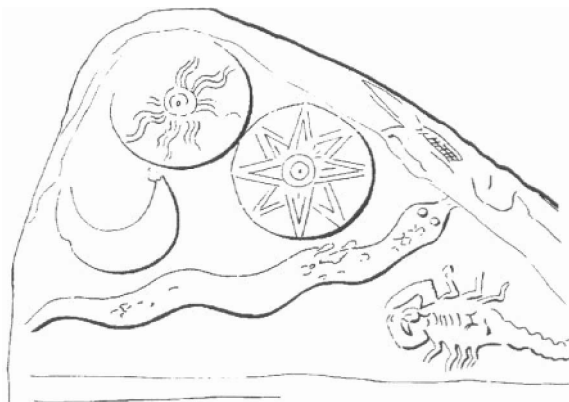
en laten wij ons een naam maken.
Maar het is juist Jahwe die zich een Naam wil maken. En als er dan, verderop in de Bijbel sprake is van tempelbouw voor Jahwe, dan zien we dezelfde terminologie weer opduiken. Salomo laat aan Hiram van Tyrus weten (1 Koningen 5,5):

ik denk voor den naam van den HERE, mijn God, een huis te bouwen.

Wanneer het volk Israël op het punt staat het land Kanaän binnen te trekken, krijgen ze van Jahwe de opdracht (Deuteronomium 12,2,3):

Gij zult alle plaatsen volkomen vernietigen, waar de volken, wier gebied gij in bezit neemt, hun goden geïdend hebben, op hoge bergen en op heuvels en onder elken groenen boom (...) en hun naam van die plaats doen verdwijnen.

Opvallend in deze opdracht, waarin ook nog sprake is van het vernietigen van alle cultusobjecten, is het ontbreken van een aanduiding als 'tempel' of 'heiligdom'. Heilig-

Kudurru ofgrenssreen, officiële oorkonde van een landschenking Mochten de bepalingen niet worden nagekomen, don zouden de goden, die op deze steen staan afgebeeld (zon, maan, slang, schorpioen) hun plagen wel over de betrokkene uitstorten

dommen waren er genoeg in het heidense Kanaän, maar hun aanwezigheid zit kennelijk inbegrepen bij de 'hergen' en 'heuvels', als ze al niet gewoon samenvallen. Eeuwen later lezen we van Joram, koning van Juda (2 Kronieken 21,11):

Ook hij maakte offerhoogten op de bergen van Juda. Ezechiël krijgt van Jahwe opdracht om tegen de bergen van Israël te profeteren, omdat daarop de afgodscultus welig tiert (Ezechiël 6) en Jesaja profeteert dat de Dag des HEREN zal zijn tegen alle trotse bergen en alle hoge lieuvelds (Jesaja 2,141. Jeremia profeteert tegen de ziggurat van Babel (Jeremia 51,25):

Zie, Ik zal u! gij berg des verderfs (...) Ik zal u van de rotsen afwentelen.

De dichter van Psalm 144 vraagt aan Jahwe (vers 5):

neig uw hemel en daal neder,
raak de bergen aan, dat zij roken
wat mijns inriens wil zeggen: wilt U de heilige plaatsen van de afgoden vernietigen met hemels vuur.

'Hun afgoden 7gn zilver en goud, he?werk van mensenhanden' (Psalm 115,4). In een grote werkplaats zijn 15 arbeiders druk bezig om twee beelden van farao Thutmosis III, een sfinx en een offertafel voor de tempel van Karnak te maken.

Jahwe tegen de goden

De antithese tussen Jahwe en de afgoden wordt tiog aan-gescherpt, als de psalmdichter in Psalm 121,2 van Jahwe belijdt dat Hij hemel en aarde gemaakt heeft. Hij is de Schepper van alles wat bestaat en houdt dat ook in stand. Die afgoden in de heiligdommen stellen niks voor. Daar is geen hulp van te verwachten.

Dat moest ook Elia Inten zien aan de Baäls-priesters op de Karmel, ook zo'n oude godenberg. Hij staat met Baäl te spotten: Jullie moeten luider roepen, want misschien slaapt hij. Elia wist drommels goed dat die afgod het werk van tnensenhanden was en dus niets kon.

Zo ook de dichier van Psalm 121. Mijn indruk is dat hij in een brede opsomming laat zien waar de afgoden niet goed voor zijn, maar welke hulp Jahwe wel kan geven:

Afgoden slapen en sluimeren, ze zijn dode dingen en ze kunnen niets. Maar Jahwe is Schepper en Onderhouder. Bewaarder van het volk Israël en Hij is altijd wakker, Hij is de levende God.

In het oude Oosten stonden er in de tempelhoven vaak bomen, aldus Othmar Keel. Die waren het symbool voor het leven en gaven beschutting aan de gelovigen (blz. 118-120). Maar Jahwe is de enige echte beschutting die je altijd ter zijde staat.

En dan zijn er van die nare afgoden die je met allerlei dreigementen of plagerijen de voet zouden kunnen dwarszetten. De zon en de maan werden als goden vereerd. Als je iets deed wat niet goed was, zo geloofde men, dan stortten die goden allerlei plagen over je uit. Schamasch en Sin kregen je met hun pijlen wel te pakken, overdag of 's nachts. Othmar Keel: 'Onnodige angsten worden hier uit het hoofd gepraat (...) Wie op Jahwe vertrouwt, hoeft noch bang te zijn voor de zon noch voor de maan' (blz. 86, 87).

Areopagus

J.P. Lettinga schrijft in zijn opstel Psalm 82; *de levende God en de stervende afgoden* (Almanak FQI 1988): 'Het Oude Testament brengt ons in kennir met heel wat afgoden en loch kent het aan die goden der heidenen geen moment een reële bestaan toe; wel weet het dat er reële machten zijn die als god worden vereerd (...) Afgoden hebben als goden geen realiteit en toch bestaan ze, zij heij bij de gratie van het afvallig denken van hun vereerders' (blz. 144). Wanneer mijn interpretatie van Psalm 121 met behulp van het door Othmar Keel verschaft iconografisch materiaal juist is, dan schaarde deze Psalm zich in dezelfde rij als Psalm R2: afgoden hebben geen macht, ze zijn zo dood als een pier.

Ook Psalm 91 hoort daar mijns inziens hij. Al de verschrikkingen die daar genoemd worden, zijn van dezelfde orde als die in Psalm 121: pijl, pest, verderf, vergelding, onheil, plaag, stoten aan een steen, leeuw en adder die dreigen toe te slaan.

Zelfs Paulus' rede voor de Areopagus (Handelingen 17,22-31) vertoont een opvallende parallel met Psalm 121. Ook hier is een heilige plaats de aanleiding (vs. 22.

De uitgever van o.a. De Reformatie, het Handboek, de RB-serie en Pastoraal Perspectief zoekt een

Uitgeversassistent(e)

Funcie-eisen

Zijn/haar werkzaamheden zullen voornamelijk bestaan uit:

- kopijvoorbereiding
- redactie en correctie
- promotie
- administratie
- advertentie-werving

We denken aan een zakelijk ingesteld persoon van MBO-niveau, die thuis is in Gereformeerd Nederland, een uitstekende taalvaardigheid bezit en oog heeft voor vormgeving.

Leeftijd tot 25 jaar.

Personen die bekend zijn met het boekenvak en tekstverwerking hebben de voorkeur.

We bieden veelzijdig werk binnen een klein team, een 36-urige werkweek en salaris/arbeidsvoorwaarden volgens de Grafische CAO.

Informatie/sollicitatie

Voor nadere informatie kunt u contact opnemen met de heer J.M. Smif, directeur, Uw schriftelijke sollicitatie kunt u vóór 24 juli a.s. richten aan de directie.

Oosterbaan & Le Cointre b.v. drukkers uitgevers

Westwal 45, Postbus 25
4460 AA Goes. tel. 01100-27555

23). Vervolgens wordt God beleden als schepper en bewaarder (vs. 24-26) en de radicale tegenstelling tussen het vertrouwen op God enerzijds en de verering van door mensenhanden ontstane goden anderzijds, aan de omstanders duidelijk gemaakt (vs. 27-31). Zou Paulus tijdens zijn toespraak deze psalmen in gedachten hebben gehad?

J.M. de Jong

EEUWIGH GAET VOOR OOGHENBLICK

Aan het slot van mijn twee artikelen over de literatuur van de achttiende eeuw (*De Reformatie*, jrg. 67 nrs. 37 en 38, resp. d.d. 20/27 juni 1992) las u onder het kopje *Topgift* het gedicht *Kinderlijk* van Joost van den Vondel.

Het verband tussen dat gedicht en de genoemde artikelen over geloof, wereldbeeld en literatuur zal u vermoedelijk ontgaan zijn. Dat kwam, omdat door een fout het door mij gegeven commentaar bij het gedicht was weggelaten. Het was echter niet mijn bedoeling om de lezer 'zomaar' een bekend gedichtje van Vondel toe te stoppen, maar om te laten zien, dat de in de artikelen besproken visie op de plaats van de mens in het geheel van de kosmos ook al in de zeventiende eeuw leefde en hoe die in de levenspraktijk van de toen levende mens werd toegepast. Daarom vindt u het gedicht hieronder opnieuw afgedrukt, nu met de daarbij behorende toelichting.

Kinderlijk

Konstantijntje, 't zaligh kijntje,
Cherubijntje, van om hoogh
d' Ydelheden, hier beneden,
Uitlacht meteen lodderoogh.
Moeder, zeit hy, waarom schreit ghy?
Waarom greit ghy op mijn lyck?
Boven leef ick, hoven zweef ick,
Engeltje van 't hemelrijk;
en ick blinck' er, en ick drinck 'er
't Geen de Schincker alles goets
Schenkt de zielen, die daer krielen,
Dertel van veel overvloets.
Leer dan reizen inet gepeizen
Naar paleizen, uit het slick
Dezer werrelt, die zoo dwerrelt,
Eeuwigh gaet voor ooghenblick.

Vondel is heel goed te volgen in dit gedicht. De gedachtengang – heel opmerkelijk vanuit het gestorven kindje in de hemel –, is ook kinderlijk eenvoudig. Maar we moeten natuurlijk wel inzien, dat het een verdrietige vader was, die zijn gedachten over de dood van een gestorven geliefde en zijn visie op het gemis in dit gedicht neerlegde. We kunnen Vondel natuurlijk bewonderen om de geloofskracht die hij demonstreert en de troost die hij voor zichzelf formuleert, maar het slotzinnetje

Eeuwigh gaet voor ooghenblick
doet toch wel erg gelaten aan. Waar vindt Vondel de kracht om zó te berusten? En bedenk ook eens: is dit nu een formulering waarmee wij als Christenen elkaar plegen te troosten bij liet sterven en het gemis van een ge-

liefde? Tot aan die laatste zin kunnen we nog mei Vondel meegaan: 'Hij/zij is nu verlost van deze aarde en in de hemel is het goed'. Maat dat slot...

Vondel, de Renaissancist en prima kenner van de klassieken, was een bewonderaar van de wijsgerige richting in de oudheid der Stoïcijnen, die de nadruk legde op deugd en zelfbeheersing en zich onderscheidde door het cultiveren van een in niets te verstoren gemoedsrust. Zo zou de ons uit de Bijbel bekende Gallio (Hand. 18 : 17) ook zo'n Stoïcijn zijn geweest. We zien in dit gedicht, dat Vondel zijn gevoelens beheerst en stoïcijns reageert op een voor hem intens verdrietig voorval.

Maar er is nog meer. En dat heeft te maken met hetgeen ik in genoemde artikelen heb willen laten zien: de functionering van liet wereldbeeld in het dagelijks leven van de Renaissancemens.

Vondel wist zich een onderdeelje van de grote kosmos. Hij is als individu weliswaar een mikrokosmos – waarbinnen ook alles harmonieus afgestemd diende te zijn –, maar toch ook een, al is het maar zeer klein, schakeltje in het grote geheel van het universum.

Wat, als in dat harmonieuze geheel ook maar het kleinste radertje uit het lood raakt? Hij voelt zich mede-verantwoordelijk voor de grote orde. En meteen ook: wat is hij slechts in de wetmatige orde van het grote heelal? Reheersing is geboden, want 'Eeuwigh gaat voor ogenblick'.

D.J. Boer

HONDERD JAAR CHRISTELIJK-SOCIAAL DENKEN

De redactie ontving ter gelegenheid van de herdenking van het Eerste Christelijk Sociaal Congres (1891) twee hoekjes die een goed beeld geven van de manier waarop het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV, formeel opgericht in 1909) zich vandaag rekenschap geeft van haar optreden. Het eerste werkje is van de hand van de CNV-econoom *Jan Peter van den Toren* en vertelt op eenvoudige manier hoe de arbeider sinds 1891 veranderde 'van loonslaaf tot *bedrijfsgeenoot*'. Dit laatste is niet alleen de titel van het hoekje, maar was tevens het motto van het CNV ter gelegenheid van de invoering van de publiekrechtelijke *bedrijfsorganisatie* (PBO) in 1953. Toen sprak voorzitter Ruppert over deze ontwikkeling 'waarin de christelijke idealen van overleg en samenwerking, van gemeenschap in beroep en bedrijf' haar beslag hadden gekregen. Dat daarmee trouwens mik de idealen van rooms-katholieke zijde (in 1891 verwoord in de encycieliek *Rerum Novarum* van paus Leo XIII) grotendeels gestalte kregen wordt ook in dit werkje uiteengezet.

Van den Toren biedt een beknopt historisch exposé van het ontstaan van de Nederlandse vakbeweging, met daarin specifieke aandacht voor de prot. en r.k. acties. Klaas Kater (hoewel van Patrimonium) wordt dus evengoed als Abraham Kuyper, ds. Talma en de Twentse priester Alphons Ariëns aan de lezers voorgesteld.

De auteur schrijft vervolgens breed over de ontwikkelingen in verband met de inbedezegenschap en de toenevende sociale zekerheid. Daarbij wordt de link tussen CNV en ARP niet vergeten. De praktische betekenis van het CNV mag men niet loszien van de principiële uitgangspunten. Ook daarvan doet de schrijver duidelijk verantwoording en documenteert veel met citaten van CNV-leiders uit voorbije jaren. Bijbelse notities ontbreken niet, maar die staan naar ons idee soms teveel aan de zijkant geparkeerd. Wel herkenbaar, maar niet dominant. Opvallend is het niet vermelden van organisaties als het GMV (toch ook al 40 jaar bezig) en de (nog jonge) RMU, die intussen ook duidelijk gemaakt hebben te willen nadenken over de christelijk-sociale uitgangspunten en beleidslijnen.

Het tweede hoekje bevat de 13 toespraken die gehouden zijn door evenzovele top-figuren uit de kringen van het CNV (van W. Albada tot J. Zijlstra) ter voorbereiding van

het in 1991 te houden Christelijk Sociaal Congres. De thema's *rechtvaardigheid, verantwoordelijkheid, naastenliefde en vrijheid* werden daarin nader uitgewerkt – in opdracht van het Verbondsbestuur van het CNV. Ook hierin treffen we een mengeling aan van concrete christelijke overtuiging – die wil uitgaan van Gods Woord – en meer vage, actualistisch-modern aandoende visies over bijv. zelfontplooiing en milieubescherming. Soms bekwam me ook het gevoel dat er wel eens een (te) grote afstand zou kunnen bestaan tussen de gedachten van de 'modale' CNV-er en de (principiële ernst van de) ideeën aan de top van het CVN. Dat neemt niet weg dat ieder in het beleven van zijn eigen christelijke maatschappelijke verantwoordelijkheid zich bezig heeft te houden met de vier genoemde thema's. Daarbij zal de confrontatie met en het verwerken van de CVN-idealén niet overgeslagen moeten worden.

In de twee hier aangekondigde boekjes treft men helaas geen register aan.

H. Veldman

N.a.v.: Jan Peter van den Toren. *'Van loonslaaf tot bedrijfsgeenoot' – 100 jaar christelijk-sociaal denken, medezeggenschap en sociale zekerheid*. Uitg. Kok Kampen 1991, geïllustreerd. 143 pagina's; prijs f 32,50; en: C.A. van den Berg (e.a. – red.). *100 jaar verantwoordelijkheid – verleden, heden en toekomst van christelijk-sociaal denken*. Uitg. Kok Kampen 1991; 99 pagina's; prijs j 29,95.

MOREEL BERAAD – THUIS EN OP SCHOOL!

Het lijkt me een prima initiatief dat de ND/Variant-artikelen over *Moreel beraad* van professor Douma een boekvorm krijgen. De meeste kranten verdwijnen via het oud papier-circuit. Hoewel, er zijn van die mensen die eerst nog eens driftig de schaar hanteren om 'te redden wat er nog te redden valt'. Maar dan blijkt soms dat de andere kant van de krant er ook is om te bewaren. Het eerste probleem dus. Dan moet men ook nog een goed bewaarsysteem hebben..

De door prof. Douma geschreven 'morele beraadslagingen' hebben voor ons idee nooit het kenmerk gehad van eendagsvliegen. De geboden bezinning was in de regel wel ontleend aan de steeds weer wisselende actualiteit, maar zijn handreiking steeg uit boven het vluchtige niveau van alledag. Douma schrijft vlot, geeft pittige antwoorden op de vaak normloze uitdagingen van onze seculariserende tijd.

Maar lezen onze jongeren deze stukken ook? Of is in gereformeerd Nederland de 'leescultuur' (ondanks alle Maden) bezig te verdwijnen? En welke geestelijke schade ontstaat daardoor? Hoeveel waardevol wordt achteloos naar de oud papierdoos verwezen? We vragen maar.

Collega A.C. Breen – docent ethiek (!) aan de Geref. Scholengemeenschap te Rotterdam – heeft de tijd genomen om een m.i. zeer verantwoorde keus te maken uit de gepubliceerde artikelen van Douma. Het gaat in totaal om 36 thema's gegroepeerd rondom onderwerpen als 'ethiek in het algemeen', 'geloof en gebed', 'natuur en cultuur', maar ook 'de kerk en Israël' en de betekenis van de Bergrede voor de politiek.

A.C. Breen heeft – na een eigen inleidende 'Kennismaking' – bij elk hoofdstuk een aantal discussievragen geformuleerd. Ook al zal men niet elke vraag even 'gelukkig' vinden, de hier geboden onderwijskundige handreiking biedt genoeg mogelijkheden om een goede discussie te krijgen. Soms vraag je je wel eens af of elk aangedragen discussiepunt wel 'ter discussie' mag staan. Maar erover spreken is intussen wel nodig.

Natuurlijk hoeven die vragen niet alleen op school te worden cloorgesproken, ook de verenigingen (zowel van jongeren als van ouderen) kunnen hier prima mee uit de voeten. En waarom gaan we er niet gewoon thuis in bezig?

Het boek sluit af met een nuttige verwijzing naar verdere literatuur. De ook altijd handige tekst- en personen/zakenregisters verwijzen dit keer naar de hoofdstukken en niet naar de pagina's.

Ik hoop dat deze uitgave zo succesvol wordt, dat auteur en samensteller er met de uitgever toe zullen komen een vervolg uit te geven.

H. Veldman

N.a.v.: J. Douma, *Moreel beraad. Lessen ethiek*. Samensteller: A.C. Breen. Uitg. Van den Berg, Kampen, 192 pag., geïllustreerd; prijs f 29,50.

Extra nummers van De Reformatie...

kunt u bestellen door overmaking van de kosten op postrekening 40 60 40 t.n.v. De Reformatie-Goed, onder vermelding van jaargang en nummer

Dit zijn de kosten (incl. porto)

1 ex.:	f 3,15
2 ex.:	f 5,60
3 ex.:	f 8,25
4 ex.:	f 10,10
5 ex.:	f 11,95

No ontvangst van het bedrag wordt uw bestelling per omgaande uitgevoerd

ZUIDHORN VRAAGT MATERIAAL

Al een paar jaar hebben we de gewoonte binnen de kerkelijke gemeente van Zuidhorn een jaarthema aan de orde te stellen. Dit thema wordt gedurende een jaar op verschillende niveau's en op diverse 'werkplekken' behandeld. Zo wordt het thema voor de ambtsdragers ingeleid, zodat die er hun winst mee kunnen doen op de huisbezoeken. De verenigingen behandelen het thema aan de hand van speciaal daarvoor geschreven schetsen. Op wijkavonden komt het onderwerp ook aan de orde en het geheel wordt afgesloten op een plenaire (gemeente)vergadering. Een en ander vergt een zorgvuldige voorbereiding om niet op de diverse niveau's een herhaling te krijgen van zaken, die al behandeld zijn.

We stellen ons voor om het komende seizoen het onderwerp *Christelijke levensstijl* aan de orde te stellen. Globaal denken we aan de volgende indeling: 1. Het 'een leesbare brief' zijn (persoonlijke levensstijl); 2. Levensstijl thuis (in het gezin of als alleenstaande); 3. Omgang met verschillen in levensstijl (in de gemeente).

Waarom we u dit vertellen? Dat heeft de volgende reden: Misschien is er een kerk/gemeente of wellicht een oudervereniging/studievereniging waar bovengenoemd onderwerp al eens aan de orde is geweest en waar ter voorbereiding ook materiaal vervaardigd is. We zouden het op prijs stellen als we de beschikking zouden kunnen krijgen over dat materiaal. Als u ons kunt helpen, wilt u dan contact opnemen met de secretaris van de voorbereidingscommissie:

Karel Koopman, Rietschans 2, 9801 HS Zuidhona, ☎ (05940) 3557.

De redactie van De Reformatie stelt graag deze rubriek open voor dergelijke verzoeken, als ze kort en zakelijk geformuleerd zijn.

BEROEPINGSWERK

Rernepen: te Enschede-Noord: J. Slotman te Heemse; te Zeewalde: T.P. Nap te Roodeschool.

Aangenomen naar: Apeldoorn-Noord: H.R. van de Kamp te Hoogkerk.

Bedankt voor Dronten-Zuid: A.P. Feijen te IJlcmse; Harlingen en Zwijndrecht-Groote Lindt: M.H. de Boer te Gramsbergen.

Geslaagd voor her doctoraal examen aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken te Kampen zijn: J.J.A. Colijn en R.M. Meijer, beide wonende te Kampen.

ADRESWIJZIGINGEN ^{E.D.}

Amersfoort-West * *Diaconie*: H.J. Slendebroek, Iscgrimplein 4, 3813 KS, ☎ (033) 729470; *Penningmeester*: Z.J. van Munster, Noorderwierweg 207, 3812 DG, ☎ (033) 622072.

Emmen * *Predikantsplaats*. De kerkeraad heeft besloten tot de instelling van een tweede predikantsplaats.

't Harde * *Scriba*: D. Hovenga, Singel 52, 8084 RE. = (05255) 2161. Het postbusnummer blijft ongewijzigd.

Hardenberg * *Predikantsplaats*: De kerkeraad heeft in principe besloten tot het instellen van een derde predikantsplaats per 1 januari 1993. Hardenberg wordt dan gesplitst in Hardenberg, Hardenberg-Centrum en Hardenbere-Oost.

Katwijk * *Scriba*: R. Alberts, Noorderlicht 68, 2221 LW, ☎ (01718) 33392.

Monster * *Diaconie*: P.A. van Houwelingen, Mesdag 27, 2681 MZ, ☎ (01748) 34929.

Rijnsburg * *Scriba*: G. Star, Wingerd 4, 2231 PJ, ☎ (01718) 26218.

Zuidhorn * *Diaconie*: Postbus 26, 9800 AA.

* Als regel horen die adres-gegevens in deze rubriek thuis, die ook te vinden zijn in het Handboek.

* Ook het nieuws betreffende beroepingswerk, examina en preekconsenten, particuliere en generale synoden, kerkelijke agenda, jubilea, overleden predikanten en het nieuws van in het Handboek vermelde verenigingen kan worden ingestuurd (geen verslagen!).

* De redactie van de rubriek behoudt v.m. beschikbare ruimte zich het recht voor, informatie in te korten of niet op te nemen.

* Gegevens dienen uitsluitend schriftelijk opgegeven te worden De Reformatie, t.a.v. 'Uit de kerken', Postbus 25, 4460 AA GOES. Per fax is ook mogelijk: (01100) 16492.

* In het algemeen geldt: informatie die donderdagochtend bij ons binnen is, staat afgedrukt in De Reformatie van de daaropvolgende week.

Enorm veel veranderd

De godsdienstsocioloog dr. G. Dekker publiceerde kort geleden een boek over de ontwikkeling van de synodale Gereformeerde Kerken in Nederland in de periode 1950-1990.

Op een van de eerste bladzijden citeert hij professor Berkhof, die zei: 'De Gereformeerde Kerken zijn in nauwelijks meer dan een kwart eeuw zo diepgaand veranderd als ik in deze eeuw in de Westeuropese hervormd/gereformeerde kerken nog nergens heb gezien'.

Dekker geeft dan ook zijn boek de titel: *De stille revolutie*.

In *Kerkinformatie*, het officiële mededelingenblad van deze kerken, geeft dr. J.B.G. Jonkers de volgende korte samenvatting.

Er is in de afgelopen veertig jaar enorm veel veranderd in onze gereformeerde kerken. Zoveel zelfs dat we terugkijkend kunnen spreken van een stille revolutie. Het is goed na zo'n periode van ingrijpende veranderingen eens de balans op te maken. Die balans ziet er in het kort als volgt uit:

De gereformeerde kerken zijn van een groeiende kerk veranderd in een kerk met dalend lidental. De groeipeak lag tussen 1960 en 1965 met 1,5% per jaar. De daling ligt nu rond de 1% per jaar.

De opbouw van de landelijke organisatie, met zijn vrijgestelde functionarissen en bureaus, heeft in de laatste periode plaatsgevonden. In 'Leusdeii' werken nu ongeveer 170 medewerkers. Er is sprake geweest van centralisatie en ook het beroepen van predikanten heeft een professionaliseringsproces doorgemaakt.

Organisatie

De organisatie van het plaatselijke kerkelijke werk is drastisch veranderd. Nieuwe gemeentestructuren zijn ingevoerd en nieuwe werken en commissies zijn op het toneel verschenen, zoals contactpersonen, commissie eredienst, commissie toerusting, enzovoort.

De ambtsopvatting is veranderd. Het diakenambt is volwaardig geworden. Het ambt aller gelovigen is opgewaardeerd. Het predikantenambt torent minder hoog boven de gemeente uit. Het kerkbestuur is meer democratisch geworden.

De kerkopvatting is veranderd. Een grote mate van interne pluraliteit is aanvaard en de tolerantie ten opzichte van afwijkende visies is zeer toegenomen.

Korte preken

Rond liturgie en kerkdiensten is de verandering zeer groot geweest. De preken zijn korter geworden. Het Avondmaal wordt vaker gevierd en vaak met deelname van kinderen. De gemeente neemt actiever deel aan de eredienst. De te gebruiken orde van dienst en de te gebruiken formulieren zijn drastisch veranderd, terwijl de variatiemogelijkheden sterk zijn toegenomen. De catechismusprek is niet meer, evenals de lezing van de tien geboden. De tweede dienst is zelfs geen verplichte regel meer.

Huiscatechese

Het doorgeven van het geloof gebeurt heel anders dan vroeger.

We kennen massaal de huiscatechese. Daarnaast heeft het toerustingswerk voor volwassenen zijn intrede gedaan. Het jeugdwerk en de mannen- en vrouwenverenigingen spelen een steeds geringere rol in de overdracht van het geloof.

Het diakonaat houdt zich nauwelijks meer bezig met materiële hulpverlening. Daarvoor in de plaats kwamen gemeentediakonaat en wesceldiakonaat.

Evangelisatie in de vorm van ledenwerving komt nog maar weinig voor en is vervangen door betrokkenheid op de samenleving. De afgewandende houding jegens buitenstaanders is nog niet verdwenen.

De gereformeerden hebben hun kerkelijke isolement opgegeven en nemen voluit deel aan de samenleving.

Het onderlinge toezicht en de kerkelijke tucht functioneert niet meer.

Veranderingen

We hebben zo een indrukwekkende lijst veranderingen gegeven. De onderlinge sociale controle is verzwakt, evenals de geloofsen cultuuroverdracht. Het collectieve ritueel is drastisch veranderd, evenals de werkzaamheden en de onderlinge taakverdeling. Uiteraard zijn daarmee de geloofsopvattingen mede veranderd: de bijbelopvatting, de leer en belijdenis, de visie op de verhouding tussen kerk en staat, enzovoort. De gereformeerde kerken zijn niet meer de kerken, die ze veertig jaar geleden waren.

Hoe deze veranderingen te interpreteren? Zonder meer kunnen we zeggen, dat er een diepgaand aanpassingsvermogen heeft plaats gevonden aan de moderne samenleving. Aangezien onze moderne samenleving in sterke mate geseculariseerd is, kunnen we de bovengenoemde ingrijpende veranderingen samen zien als een proces van interne secularisatie.

Afloop

Waar loopt dit veranderingsproces, dat zijn einde nog niet gevonden heeft, op uit? Er zijn in theorie drie mogelijkheden. In de eerste plaats kunnen de gereformeerde kerken proberen terug te keren naar de oude strikte traditie. In de praktijk zal deze mogelijkheid niet haalbaar zijn, omdat de overgrote meerderheid van de huidige kerkleden daar niets voor voelt. In de tweede plaats kunnen de gereformeerde kerken ongeremd doorgaan met het aanpassingsproces aan de moderne geseculariseerde samenleving. In de praktijk betekent dit, dat de gereformeerde kerken niets eigens meer hebben in te brengen en zo zichzelf onaan-trekkelijk, zo niet overbodig maken. De kerkverlating zal (ook dan) drastisch toenemen. In de derde plaats kunnen de gereformeerde kerken op een creatieve manier proberen in nauw contact met de moderne samenleving de betekenis van evangelie en geloof vorm en inhoud te geven. Ook dit is geen geringe opgave. Hebben onze kerken – al of niet in SoW-verband – deze spirituele spankracht? Dat is de spannende vraag waar we voor staan.

G.J. van Middelkoop